

WESTERHUIZINGERVELD

**Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied
in de omgeving van IJhorst en Balkbrug**

Interne Nota

Juli 1973

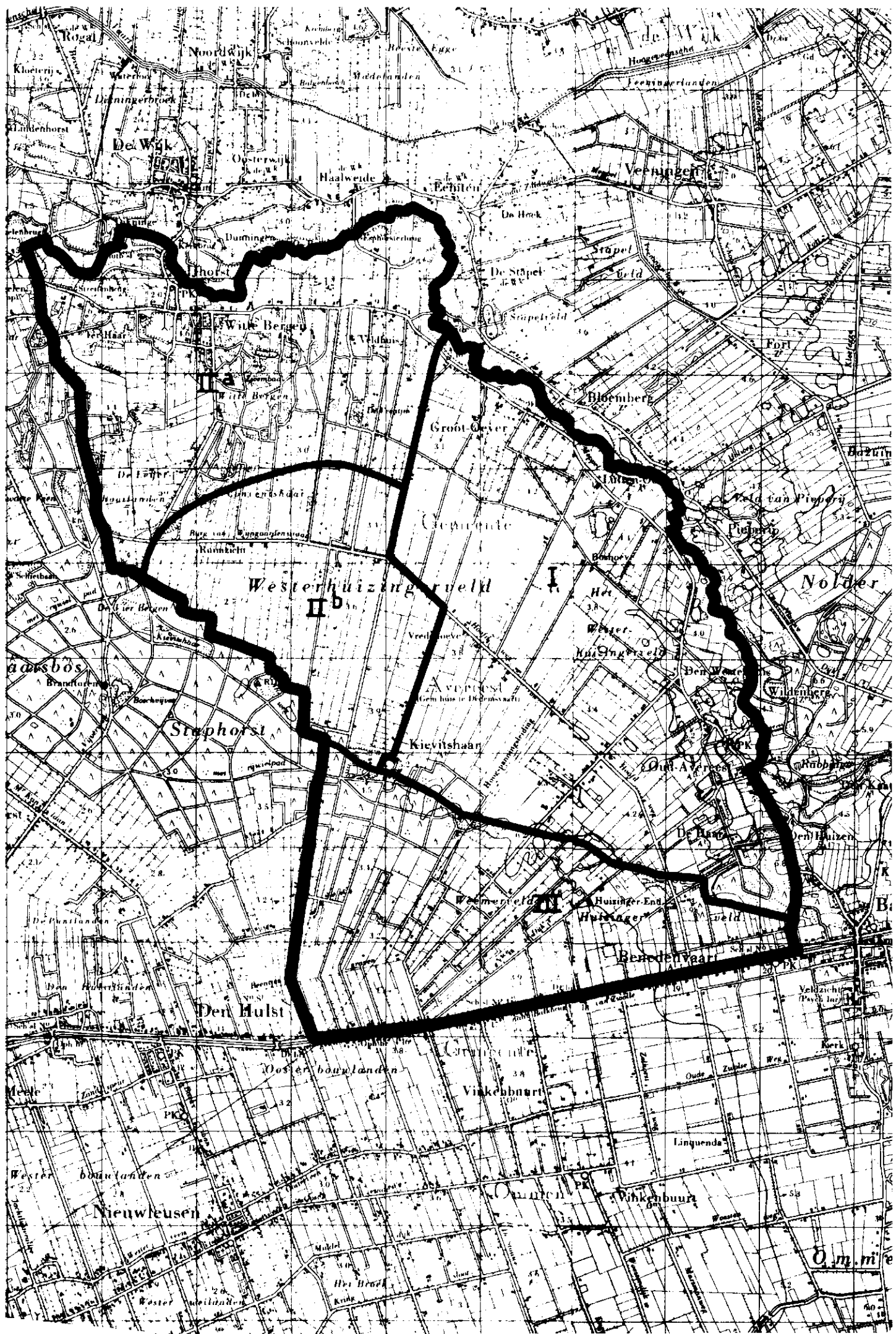

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

8221
17

INHOUD

	Blz.
HOOFDSTUK I	ALGEMENE SOCIALE EN ECONOMISCHE
	ASPECTEN
	5
§ 1.	Inleiding
	5
§ 2.	De bevolkingsgroei en de werkgelegenheid
	6
§ 3.	Wonen en verkeer
	8
§ 4.	Recreatie
	9
§ 5.	Landschap en natuurschoon
	11
§ 6.	Ruimtelijke ordening
	11
HOOFDSTUK II	AGRARISCHE STRUCTURELE ASPECTEN
	13
§ 1.	Algemeen
	13
§ 2.	De ontwikkeling van de aantallen bedrijven van 1965 tot 1970
	13
§ 3.	De ontwikkeling van de oppervlakte grond naar beroepsgroep en van de bedrijfs- grootte
	17
§ 4.	De ontwikkeling van de omvang van de bedrijven
	21
§ 5.	De toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven
	23
§ 6.	De toekomstige ontwikkeling van de groot- te van de bedrijven
	26
§ 7.	Blijvers - wijkers - twijfelaars
	27
§ 8.	De verkaveling, de rechtsvorm van het grondgebruik en de kwaliteit van de bedrijfsgebouwen
	30
HOOFDSTUK III	BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN
	33
§ 1.	Het grondgebruik
	33
§ 2.	De bedrijfstypering
	34
§ 3.	De ontwikkeling van de totale produktie- omvang en de ontwikkeling in de ver- schillende sectoren
	36
§ 4.	De rundveehouderij
	37
§ 5.	De akkerbouw
	38
§ 6.	De veredelingsproduktie
	39
§ 7.	De samenstelling en de ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking en de arbeidsbezetting
	43
§ 8.	De produktieomvang per man
	44
§ 9.	De landbouw in Westerhuizingerveld in 1985
	46
HOOFDSTUK IV	SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING
	49
BIJLAGEN	54
LITERATUURLIJST	57

HOOFDSTUK I

ALGEMENE SOCIALE EN ECONOMISCHE ASPECTEN

§ 1. Inleiding

Het ruilverkavelingsgebied Westerhuizingerveld beslaat een oppervlakte van $\pm 4\,000$ ha gelegen in de gemeenten Staphorst, Avereest en Nieuwleusen. Het gebied ligt tussen IJhorst en Balkbrug. De noordelijke en oostelijke grens wordt gevormd door het riviertje de Reest. De westelijke grens loopt van Halfweg (tussen Staphorst en IJhorst) langs het Zwarte Veen en de noordelijke rand van het Staatsbos via de Maatweg naar Nieuwleusen 1). In het zuiden wordt het gebied afgescheiden door de gedempte Dedemsvaart. Het dorp IJhorst en het nabijgelegen recreatiegebied Witte Bergen vallen binnen de grenzen van het ruilverkavelingsgebied, Balkbrug valt er buiten. In het gebied liggen verder geen dorpen, doch wel enige buurtschappen zoals Groot Oever, Lutten Oever, Den Westerhuis en Kievitshaar 2).

Langs de Reest, de noordelijke grens van het blok, ligt een gebied met hoge en middelhoge zandgronden met voornamelijk grasland. Dit gebied heeft bekendheid om zijn speciale begroeiing. Bij IJhorst ligt een belangrijk gedeelte in bos: Witte Bergen. Ten zuiden van de strook hoge en middelhoge zandgronden langs de Reest liggen lage zandgronden. In de vorige eeuw is hier veen afgegraven. In de periode 1910-1930 heeft men het ontgonnen en er de akkerbouwbedrijven gesticht. De akkerbouw op deze fijnkorrelige zandgronden had echter bij veel regen nogal wat last van verslemping zodat men ertoe overging dit bouwland om te zetten in grasland. De strook ten zuiden hiervan, de verbinding tussen het Staphorster bos en Balkbrug, bestaat uit hooggelegen zandgronden die pas later ontgonnen zijn. In zomers met weinig regenval heeft men er last van droogte. Tussen deze hoge zandgronden en de gedempte Dedemsvaart liggen lage en middelhoge zandgronden (de Maten, Weemerveld, Huizingerveld) welke in gebruik zijn als grasland.

In dit rapport zal de toestand in de landbouw in dit gebied zoals die momenteel is beschreven worden. Bovendien zal getracht worden enige ontwikkelingen in de komende 15 jaren aan te geven. De ontwikkeling kan echter niet los van die in de rest van de samenleving gezien worden. Daarom zal in dit eerste hoofdstuk een beschrijving gegeven worden van de groei van de bevolking en de werkgelegenheid en van de ruimtelijke ordening.

1) Het vroegere Den Hulst.

2) Zie bijgaande kaart; overgenomen met toestemming van de Topografische Dienst; reproductie van het kaartfragment is niet toegestaan.

In het tweede hoofdstuk worden de agrarische structurele aspecten besproken en in het derde hoofdstuk de bedrijfsstructurele.

De gegevens die in dit rapport gebruikt worden zijn voor wat het landbouwkundig gedeelte betreft afkomstig van de metellingen van 1965 en 1970, aangevuld met informatie van ter plaatse goed bekende personen. In hoofdstuk I wordt gebruik gemaakt van gegevens van het Centraal Bureau voor Statistiek en van publikaties over het gebied: streekplannen, bestemmingsplannen en studies van het ETIO.

§ 2. De bevolkingsgroei en de werkgelegenheid

De bevolkingsgroei in dit gebied blijft achter bij die van de rest van Overijssel en van Nederland. Vooral de gemeente Avereest groeit langzaam (zie tabel 1).

Tabel 1. De bevolkingsgroei sinds 1947 in Avereest, Staphorst, Overijssel en Nederland

Jaar	Aantal inwoners 1)		Index (1947 = 100)			
	Avereest	Staphorst	Avereest	Staphorst	Overijssel	Nederland
1947	11 449	8 165	100	100	100	100
1960	11 571	9 977	101	122	125	119
1965	11 843	9 646	103	118	133	127
1968	11 925	10 215	104	125	139	132
1969	12 020	10 317	105	126	141	133
1970	12 065	10 498	105	129	143	135
1971	12 231	10 672	107	131	145	137
1972	12 391	10 806	108	132	147	138

1) 1947 en 1960 per 31 mei HE, de overige jaren per 1 januari.

De oorzaak van deze trage groei ligt zeker niet in een laag geboortecijfer. In Staphorst was dit b.v. in 1970 26,6 pro mille. De oorzaak moet gezocht worden in de migratie. Avereest had van 1965 tot 1970 een vertrekoverschot van gemiddeld \pm 125 personen per jaar en Staphorst van ongeveer 50. Dit vertrekoverschot is een gevolg van de trage ontwikkeling van de werkgelegenheid.

In het begin van de vorige eeuw voltrok zich een snelle groei van de werkgelegenheid door de vervening. In 1809 was de Dedemsvaart geopend, welke gegraven werd om turf af te voeren. Rond 1820 werd ten behoeve van de kolonisatie de gemeente Avereest gevormd en later in oostelijke richting uitgebreid. De werkgelegenheid in het veen bracht import van arbeiders. Langs de Dedemsvaart werden de plaatsen Den Hulst, Balkbrug en Dedemsvaart gesticht. Rond 1860 bereikte de vervening haar hoogtepunt. Daarna ging het achteruit omdat de turf als brandstof verdrongen werd door steenkool.

Nadat het veen afgegraven was werd de grond ontgonnen en werden de landbouwbedrijven gesticht, welke een aantal mensen werk boden. In het Westerhuizingerveld was dit in de periode 1910-1930. Hier werden vrij grote bedrijven gesticht, zodat er nogal wat landarbeiders nodig waren.

Naast de groei van de werkgelegenheid in de landbouw ontstond er werkgelegenheid in de industrie, vnl. in de textielindustrie (tricotage, confectie) en de metaalindustrie (scheepsbouw, metaalgieterij).

Na de tweede wereldoorlog stagneerde de ontwikkeling van de werkgelegenheid. In de landbouw moesten door de mechanisatie arbeiders en meewerkende zoons afvloeien. De textielsector staat bekend als een structureel zwakke sector door de concurrentie uit het buitenland. In het begin van de jaren zestig werd de Dedemsvaart gesloten, waardoor aan de scheepsbouw hier een einde kwam. In de cijfers over het aantal bezette arbeidsplaatsen wordt deze ongunstige ontwikkeling weerspiegeld. In 1953 was het aantal bezette arbeidsplaatsen in de industrie in Avereest 740, in 1960 746 en in 1970 678. In de rest van Noordoost-Overijssel (Gramsbergen, Den Ham, Hardenberg) was in 1970 het aantal bezette arbeidsplaatsen het drievoud van wat het in 1953 was (1953: 1318 en 1970: 4051). In de dienstensector was de ontwikkeling gunstiger. Het aantal arbeidsplaatsen in deze sector bedroeg in 1970 1668. In Avereest is een belangrijk detailhandelsbedrijf (Wehkamp) gevestigd en er werkt een belangrijk aantal mensen in de overheidsdiensten (nl. sociale werkplaats).

Al direct na de tweede wereldoorlog heeft men dit probleem van de stagnerende werkgelegenheid onderkend. In 1951 kreeg Dedemsvaart faciliteiten voor de vestiging van industriële bedrijven. Het aantal bedrijven dat er zich inderdaad vestigde bleef achter bij wat men er verwacht had. Als oorzaak hiervan werd gezien dat er te veel plaatsen in deze streek faciliteiten gekregen hadden, waardoor versnippering optrad. In 1959 concentreerde men daarom de faciliteiten op Hardenberg en werden die van onder anderen Dedemsvaart ingetrokken. Ook de woningbouw is lange tijd achtergebleven. De naoorlogse contingenten en de toegepaste verdelingsformules zijn bijzonder ongunstig voor Avereest uitgevallen. Nu men de woningbouw in Avereest sinds enige jaren op gang heeft weten te brengen mag men verwachten dat er weer een geleidelijke groei komt. Mogelijk zal ook het forensisme dat momenteel $\pm 35\%$ bedraagt (zie tabel 2 op blz. 8) verder toenemen.

In Staphorst is van oudsher een sterke bevolkingsdruk geweest. Nieuwe boerderijen werden gevormd door splitsing van de oudere. Hierdoor ontstonden talrijke kleine bedrijfjes. Veel boeren moesten naast hun bedrijf iets bijverdienen met handel in vee of paarden of met een huisambacht. In de eerste helft van deze eeuw ontstond er een tijdelijke verlichting van de bevolkingsdruk door ontginningen in het oosten van de gemeente o.a. het Westerhuizingerveld. Industrie was er vóór de tweede wereldoorlog nog niet in Staphorst. Na de tweede wereldoorlog is de bevolking vrij snel toegenomen, sinds 1951 even snel als die van Nederland. Sommige Staphorsters gaan werken in Meppel (6 km) of Zwolle (19 km). Staphorst heeft hierdoor enigzins het karakter gekregen van een forensenplaats. In 1971 werkte $\pm 30\%$ van de beroepsbevolking buiten de

gemeente. De laatste jaren is er ook wat industrie ter plaatse gekomen. Niettemin is de landbouw nog een belangrijke bestaansbron zoals ook uit de volgende tabel blijkt.

Tabel 2. De beroepsbevolking 1) naar bedrijfstak en forensisme

	Avereest					Staphorst				
	1947	%	1960	%	1971	1947	%	1960	%	1971
Primaire sector	1 575	42	1 048	32		2 006	71	1 619	55	
Secundaire sector	802	21	1 116	34		343	12	812	28	
Tertiaire sector	879	23	1 005	31		320	12	441	15	
Niet werkend	506	14	109	3		157	5	78	2	
Totaal	3 762	100	3 278	100	4 265	2 826	100	2 950	100	4 525
Uitgaande forensen	320		645		1 470	249		631		1 330
% uitgaande forensen	8,5		19,7		34,4	8,8		21,3		29,4
Inkomende forensen	168		?		?	503		?		?

1) In 1947 en 1960 alleen mannen, in 1970 zowel mannen als vrouwen.
Bron: CBS volkstellingen.

De laatste cijfers van de beroepsbevolking naar sector zijn van de volkstelling 1960. In de primaire sector (landbouw, bosbouw en ontginning) was in Avereest 32% van de beroepsbevolking werkzaam en in Staphorst 55%. Sinds 1947 heeft zich een aanzienlijke vermindering van de agrarische beroepsbevolking voorgedaan.

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat in Avereest en Staphorst de werkgelegenheid zich slechts traag ontwikkeld heeft. In de omgeving nl. in Meppel, Zwolle en Hardenberg is de ontwikkeling van de werkgelegenheid iets gunstiger geweest. De aanwezigheid van niet-agrarische werkgelegenheid had de beroepskeuze van de nog niet werkende boerenzoons in niet-agrarische richting kunnen stimuleren en eventueel de afvloeiing uit de landbouw.

§ 3. Wonen en verkeer

In het ruilverkavelingsgebied is geen belangrijk of snel groeiend centrum gelegen, zodat geen rekening behoeft te worden gehouden met de vraag naar grond voor uitbreidingsplannen of industrieterreinen. In het zuidoosten ligt buiten het blok Balkbrug. In het streekplan wordt rekening gehouden met een groei tot 3 500 inwoners in 1980. Balkbrug vormt de verzorgingskern voor een groot gedeelte van het ruilverkavelingsgebied: Groot Oever, Klein Oever, Westerhuis, Kievitshaar. Ten zuidwesten van

het blok ligt Den Hulst (gemeente Nieuwleusen). Den Hulst fungeert als kern voor het omliggende gebied van Avereest en Staphorst. In het noord-westelijke gedeelte van het blok ligt Ljhorst (+ 1 500 inwoners), dat onder de gemeente Staphorst valt. De bevolking van Ljhorst is echter vrijzinnig, zodat er weinig contact bestaat met de Staphorsters. (De bevolking is meer georiënteerd op het Drentse De Wijk.) Ljhorst geldt als verzorgingskern voor de boeren in de omgeving, doch de boeren in het Westershuizenerveld onder Ljhorst, die afkomstig zijn uit Staphorst, zijn ook op Staphorst georiënteerd gebleven. In het streekplan IJssel-Vechtdelta wordt Ljhorst gezien als een buurtschap of kerkdorp, waar van geen uitbreiding van moet worden verwacht. Men wil er de vestiging van niet-agrariërs zo gering mogelijk maken.

Ook voor de aanleg van wegen in dit gebied bestaan momenteel geen plannen. Ten zuiden van het gebied ligt de nieuwe weg Dedemsvaart-Lichtmis op de plaats waar voorheen de Dedemsvaart liep. Verder lopen in of nabij het gebied geen belangrijke doorgaande wegen.

§ 4. Recreatie

Er zijn verschillende voorzieningen voor recreatie. De belangrijkste liggen in het gebied Witte Bergen, met bos begroeide heuvels waarvan de hoogte varieert van 3 tot 6 meter boven N.A.P. Hun bestaan danken de Witte Bergen aan zandverstuivingen. Dit gebied heeft al lange tijd een toeristische betekenis. Vroeger was dit meer lokaal, men maakte graag vanuit Meppel een uitstapje naar de Witte Bergen. Momenteel heeft dit gebied echter bekendheid in heel het noorden van het land en trekt men er 's zomers in grote getale naar toe. Er ligt een zwembad, accommodaties voor verblijfsrecreatie in de vorm van zomerhuisjes en caravanterreinen en 4 kampeerterreinen. In totaal werden in 1968, het laatste jaar waarvan gegevens beschikbaar zijn, 13 889 overnachtingen geteld in Staphorst. Dit cijfer zegt echter niet zoveel omdat de indruk bestaat dat niet alle overnachtingen geregistreerd worden.

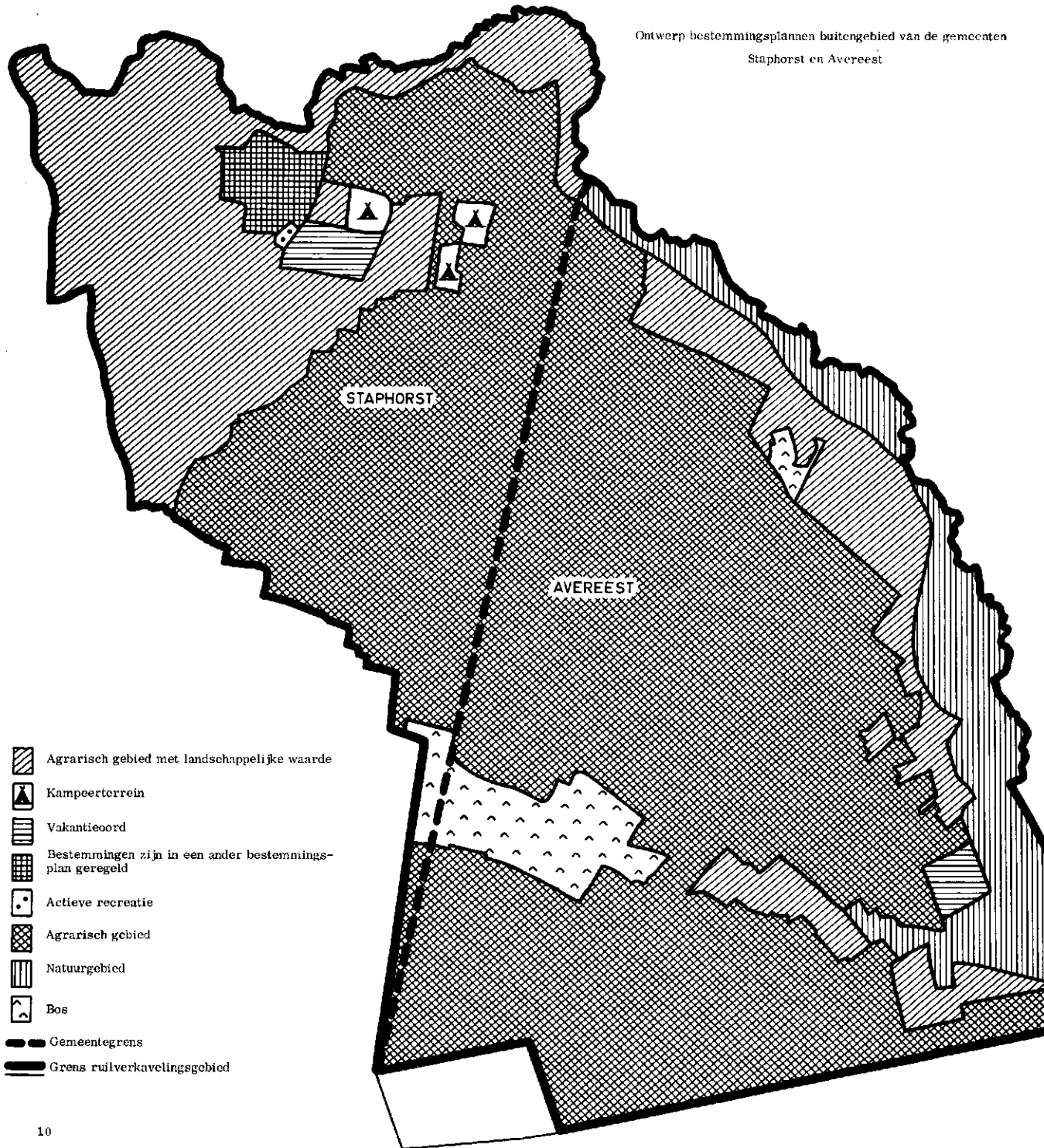
Verder treft men voorzieningen voor recreatie aan ten zuiden van het blok in het Staatsbos Staphorst in de vorm van een speelvijver en een dagcamping. Het bos op zich (+ 900 ha) werd vóór de oorlog aangelegd op onvruchtbare heidevelden en is produktiebos. Ook in de omgeving van Balkbrug bestaat de mogelijkheid tot kamperen.

De capaciteit van deze kampeerterreinen wordt ook in het hoogseizoen nog niet volledig benut, zodat met de bestaande capaciteit de te verwachten groei van het aantal recreanten opgevangen kan worden. Men verwacht daarom dat in de komende 5 à 10 jaren het aantal campings niet uitgebreid zal worden.

De recreanten zoeken verpozing in de bossen in de omgeving: de Witte Bergen en het Staatsbos. Bij Balkbrug ligt het Heuveltjesbos, een stuifzandgebied begroeid met dennen. Voorts liggen hier de Haardennen met eiken- en dennenbos. In dit gebied zijn enige boerderijen aangekocht om grond te hebben voor de bouw van zomerhuisjes en recreatiewoningen.

Recreatiewoningen en tweede woningen komen in het hele gebied voor.

Ontwerp bestemmingsplannen buitengebied van de gemeenten
Staphorst en Avereest

Een aantal boeren heeft het bedrijf gestopt. De grond werd verkocht aan andere boeren. De bedrijfsgebouwen waren meestal oud en verkeerden in slechte staat. Van de zijde van particulieren uit de stad bestond (en bestaat nog) veel belangstelling voor deze gebouwen en zij zijn bereid een hoge prijs te betalen om te kunnen wonen in een landelijke omgeving. In totaal zijn er in IJhorst 6 à 7 tweede woningen of boerderijen, die aangekocht zijn en er tweede woningen van te maken en in het gedeelte van Avereest ongeveer 20.

§ 5. Landschap en natuurschoon

Het stroomgebied van de Reest heeft een unieke natuurhistorische betekenis. Het bos ten westen van de Huizingerwijk is botanisch belangrijk omdat hier vochtige heideterreinen en veenplassen voorkomen. Naar het noorden zet het gebied zich voort langs de Reest in een afwisselende strook met houtwallen, bossages en weilanden tot het recreatiegebied bij IJhorst. Hier sluiten aan de Drentse zijde van de Reest aan het Nolderveld en de Pieperij met heidevelden, bossen en vennen. Het gebied langs de Reest omvat verschillende natuurterreinen met grote natuurwetenschappelijke waarde alsmede enkele grote en vele kleine bossen. Men treft er verder weilanden aan op kalkarme laaggelegen natte gronden. De graslanden die dicht bij de Reest liggen zijn vaak te nat om er vee op te kunnen laten weiden. Ze hebben een bijzondere flora (blauwgraslanden). Ze hadden veel wateroverlast welke na het graven van een de Reest vervangende leiding werd opgeheven. Toch worden ze nog enkele malen per jaar onder water gezet in verband met de in standhouding van waardevolle plantengezelschappen (Noordse zegge, draadrus, grote pimperl, spagnum riparium). Staatsbosbeheer en het Overijssels Landschap hebben hier enkele terreinen aangekocht.

§ 6. Ruimtelijke ordening (zie kaartje)

In de vroegere uitbreidingsplannen in hoofdzaak lag de nadruk voornamelijk op de agrarische functie van het gebied. Momenteel wordt in de bestemmingsplannen naast de agrarische belangen meer rekening gehouden met recreatieve en natuurhistorische belangen. Het gebied ten zuiden van de Reest onder IJhorst heeft de bestemming agrarisch gebied van landschappelijke waarde, zo ook het gebied ten zuiden hiervan. In de omgeving van de Witte Bergen overheersen recreatieve belangen. Een gedeelte heeft de bestemming kampoorterrein en een gedeelte die van vakantieoord. De rest heeft de bestemming agrarisch gebied met landschappelijke waarde. De strook tussen dit gebied en het gebied zonder agrarische bebouwing langs de Reest en verder het Westerhuizingerveld hebben de bestemming agrarisch gebied. In het gebied IJhorst liggen ongeveer 75 bedrijven met een agrarisch bouwperceel.

De strook langs de Reest in Avereest heeft in het ontwerpbestemmingsplan buitengebied de bestemming natuurgebied gekregen vanwege de

unieke natuurhistorische betekenis. Dit legt grote beperkingen op aan de exploitatie van de landbouwbedrijven in die zin dat het nagenoeg een conservering van de huidige toestand betekent. De omgeving van Oud Avereest, de verbinding tussen de Haardennen en de Kievitshaar en een strook langs het natuurgebied langs de Reest kregen de bestemming agrarisch gebied met landschappelijke waarde. De gebruikelijke agrarische exploitatie kan normaal worden voortgezet, terwijl enige verschuiving in de houtopstanden kan plaatshebben, indien daardoor de landschappelijke waarde niet kennelijk wordt aangetast. Het grootste gedeelte van het gebied onder Balkbrug wordt aangeduid met agrarisch gebied, bestemd voor bedrijfsvoering in akker-, weide- en tuinbouwbedrijven. Ook in Avereest is gekozen voor het systeem van bouwpercelen. Mocht desondanks in bepaalde gevallen blijken dat de bouwpercelen een belemmering voor een goede bedrijfsvoering vormen, kan wijziging van het plan plaatshebben. Ook kunnen volgens een bepaalde procedure in voorkomende gevallen nieuwe bouwpercelen worden opgenomen.

Het Reestdal kan en mag geen gebied worden voor de regionale behoefte in de sector van de dagrecreatie. Er zullen in dit gebied geen voorzieningen ten behoeve van de dag- en verblijfsrecreatie getroffen worden behoudens een incidentele ontsluiting voor de passieve recreatie, picknickplaatsen en dergelijken 1).

1) Bestemmingsplan buitengebied gemeente Avereest.

HOOFDSTUK II

AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Algemeen

Hoewel het ruilverkavelingsgebied Westerhuizingerveld een belangrijke recreatieve en natuurhistorische betekenis heeft is de voornaamste functie een agrarische. Er waren in 1970 ongeveer 200 landbouwbedrijven gevestigd en driekwart van de oppervlakte van het blok was cultuurgrond. In de volgende hoofdstukken wordt hier nader op ingegaan. In hoofdstuk II wordt de ontwikkeling van het aantal bedrijven, van de bedrijfsgrootteverdeling, van de eigendomsrechtverhouding en van de verkaveling weergegeven. Tevens wordt aangegeven hoe zich in de komende 15 jaren het aantal bedrijven en de bedrijfsgroottestructuur zal kunnen ontwikkelen. In hoofdstuk III wordt de ontwikkeling van het bedrijfstype en van het productieplan geanalyseerd.

Het ruilverkavelingsgebied vormt in verschillende opzichten een heterogeen gebied. Het eigenlijke Westerhuizingerveld is een vrij nieuw akkerbouwgebied met enkele veenkoloniale bedrijven. Er heeft een geleidelijke overschakeling op veehouderij plaats. Rond IJhorst en langs de Reest ligt een weidegebied. Ook in het zuiden, nl. het Weemerveld, liggen weidebedrijven. Voorts zijn er verschillen in mentaliteit van de bevolking. In IJhorst is men vrijzinnig en georiënteerd op De Wijk in Drenthe. In het IJhorster gedeelte van het Westerhuizingerveld en ook in het gedeelte onder Avereest wonen enige boeren die afkomstig zijn uit Staphorst en ook op Staphorst georiënteerd zijn.

Ten behoeve van de beschrijving van regionale verschillen is een onderverdeling gemaakt in 4 regio's: IJhorst-Noord en IJhorst-Zuid (beide vallen onder de gemeente Staphorst), Avereest en ten slotte Weemerveld, gedeeltelijk behorende tot de gemeente Avereest en voor een klein gedeelte tot Nieuwleusen. In deze indeling is dus rekening gehouden met de gemeentegrenzen. Het feit dat de bedrijfsstructuur in het centrum nogal afwijkt van wat aan de randen aangetroffen wordt komt hierdoor niet tot uiting. Een verdere verfijning zou echter storend werken omdat wanneer veel gebieden onderscheiden worden het moeilijker is een overzicht te krijgen.

§ 2. De ontwikkeling van de aantallen bedrijven van 1965 tot 1970

In 1965 woonden er in het gebied 305 geregistreerden en in 1970 264. Het gaat hier om de aantallen die binnen de grenzen van het blok wonen. Soms zal het voorkomen dat ze grond hebben buiten de grenzen van het blok, terwijl er ook boeren zullen zijn buiten het blok die binnen het blok

grond hebben. Hiermee wordt geen rekening gehouden.

Niet alle geregistreerden kunnen als landbouwer aangemerkt worden. In de indeling welke gewoonlijk door het LEI gemaakt wordt, wordt gesproken van A-, B-, C-, D-, en S-bedrijven 1).

In 1970 had 68% van het aantal geregistreerden hun hoofdberoep in de landbouw en 8% had naast het boer-zijn een nevenberoep. Van de rest van het aantal geregistreerden hadden er 11% een nevenberoep in de landbouw en was 13% rustend agrariër (zie tabel 3).

Tabel 3. De geregistreerden naar beroepsgroep in 1965 en in 1970

Beroepsgroep	Aantal		geregistreerden		Index (1965 = 100)
	1965	%	1970	%	
A-bedrijf	200	66	180	68	90
B-bedrijf	20	7	21	8	105
A+B-bedrijf	220	73	201	76	91,4
C-bedrijf	38	12	28	11	73,4
D-bedrijf	46	15	34	13	73,9
S-bedrijf	1	0	1	0	100
Totaal	305	100	264	100	86,6

Ongeveer de helft van de boeren met een B-bedrijf had een nevenfunctie in een landbouwverwant bedrijf (veehandel, melkrijder, melkcontroleur) en ongeveer de helft had een nevenfunctie buiten de landbouw waarvan twee in de recreatieve sector. Ook van de geregistreerden met een C-bedrijf was de helft werkzaam in een landbouwverwant bedrijf en de helft niet.

Het totale aantal geregistreerden is met 2,75% per jaar afgenomen. Bij de A+B-bedrijven was deze vermindering 1,80% per jaar en bij de C- en D-bedrijven bedroeg ze 5,9% per jaar 2). De vermindering van het aantal A+B-bedrijven verliep in hetzelfde tempo als in het blok Dedemsvaart in de periode 1966-1968. In Overijssel verliep de vermindering van het aantal boeren met hoofdberoep in de landbouw iets sneller, terwijl deze provincie nog iets achterbleef bij de ontwikkeling in het hele land (zie tabel 4, blz. 15).

De voornaamste factor waardoor veranderingen in de aantallen ontstaan is het uit de registratie verdwijnen omdat men de agrarische productie afstoot. Dit betrof in Westerhuizingerveld 44 geregistreerden, waarvan er 15 in 1965 in de landbouw hun hoofdberoep hadden. Deze 15 bedrijven hadden alle een productieomvang die kleiner was dan

1) Zie bijlage 1.

2) De vermindering van de aantallen C- en D-bedrijven wordt voor een gedeelte veroorzaakt door een andere manier van tellen. Sinds 1968 worden de kleine bedrijfjes geregistreerd met een posttelling.

Tabel 4. De ontwikkeling van het aantal bedrijven naar beroepsgroep van 1965 tot 1970 in Westerhuizingerveld, Dedemsvaart, Overijssel en Nederland

Beroepsgroep	W'veld	Dedemsvaart	Overijss. Ned.	
	% p. jr. ('65-'70)	% p. jr. ('66-'68)	% p. jr. '66-'70	
A+B-bedrijven	- 1,8	- 1,8	- 2,8	- 3,0
C-bedrijven	- 5,9	- 11,0	+ 0,8	
D-bedrijven	- 5,9	+ 10,0		

70 sbe 1) (het gemiddelde was 42 sbe), het gemiddelde van alle A+B-bedrijven in 1965 was 75 sbe. Het beëindigen van deze bedrijven hangt ongetwijfeld samen met de geringe produktieomvang. Van de bedrijfshoofden op deze bedrijven namen er 6 een ander bedrijf over en maakten er 5 gebruik van de bedrijfsbeëindigingsregeling van het O.- en S.-fonds. Voorts gingen er twee rusten zonder van deze regeling gebruik te maken en veranderden er twee van hoofdberoep. Van de grond die deze bedrijven in gebruik hadden ging 100 ha naar andere bedrijven en 6 ha naar een recreatieplan. De zg. C- en D-bedrijven die opgeheven werden hadden 56 ha in gebruik welke eveneens toegevoegd werden aan bestaande bedrijven. Uit deze bewegingen blijkt dat door het opheffen van de bedrijven de structuur van de landbouw iets verbeters is: een aantal kleine bedrijfjes is verdwenen en de bedrijven die overbleven zijn iets uitgebreid.

Interessant is hier ook de vraag welke bestemming de bedrijfsgebouwen gekregen hebben. Van de 44 hadden er 18 geen bedrijfsgebouwen. Van de overige 26 zijn er 7 in gebruik als recreatiewoning, 2 als kampeerboerderij en 8 staan er leeg. Hieruit blijkt dus de belangstelling voor het recreatieve wonen in dit gebied.

Naast de veranderingen in de aantallen bedrijven door opheffing ontstonden er nog kleine veranderingen door overgang van beroepsgroep (zie tabel 5). De belangrijkste categorie hierin is wel de groep A- en B-bedrijven die overgingen naar de C- en D-categorie. In 7 gevallen ging het bedrijfshoofd rusten, in één geval veranderde het bedrijfshoofd van beroep en in één geval wisselde hij van bedrijf doch werd het bedrijf toch voortgezet. Ook deze bedrijven hadden in 1965 een kleine omvang (gemiddeld 52 sbe) en een kleine oppervlakte (gemiddeld 8 ha). (Zie tabel 5 op blz. 16).

In totaal verdwenen er dus 24 bedrijven uit de A+B-groep. Hier staat tegenover dat er 5 bijkwamen, waarvan 4 door beroepsgroepenovergang en 1 door stichting. Deze stichting moet men in dit geval echter niet zien als het vormen van een nieuw bedrijf. Het betreft hier nl. een bedrijf dat in 1965 leeg stond. De 4 bedrijven die door beroepsgroepenovergang in een A+B-groep opgenomen zijn waren in eigendom van bedrijfshoofden welke hun vroegere hoofdberoep nog uitoefenen doch in mindere mate, zodat het accent voornamelijk op het agrarische bedrijf is komen te liggen.

1) Zie bijlage 2.

Tabel 5. De ontwikkeling van het aantal bedrijven van 1965 tot 1970

	Beroepsgroep				Totaal
	A+B	C	D	S	
Aanwezig in 1965	220	38	46	1	305
Van A+B naar C					
en D	- 9	+ 2	+ 7	-	
Van C naar A en D	+ 3	- 4	+ 1	-	
Van D naar A en C	+ 1	+ 1	- 2	-	
Totaal	215	37	52	1	305
Opgeheven	-15	- 9	-20	-	-44
Gesticht	+ 1	-	+ 2	-	+ 3
Aanwezig in 1970	201	28	34	1	264

In de volgende tabel zijn de oorzaken van alle veranderingen op de A+B-bedrijven weergegeven. Het betreft hier alle veranderingen, dus zowel de veranderingen welke zojuist zijn weergegeven als de veranderingen in de leiding van het bedrijf door bedrijfsovername.

Tabel 6. De mutaties op de A- en B-bedrijven van 1965 tot 1970 naar mutatieoorzaak

Mutatieoorzaak	totaal	Voortgezet als			Opgeheven
		A+B-bedr.	C-bedrijf	D-bedrijf	
Beroepsbeëindiging	30	16	1	6	7
Beroepsverandering	7	4	1		2
Bedrijfswisseling	10	3		1	6
Overige oorzaken	3	3			
Totaal	50	26	2	7	15

Bij de 30 bedrijfshoofden die hun beroep beëindigden werd in 16 gevallen hun bedrijf overgenomen en voortgezet als A- of B-bedrijf, 7 bedrijven werden voortgezet als C- of D-bedrijf en 7 werden opgeheven. De 16 bedrijven die overgenomen werden, werden niet in alle gevallen overgenomen door een zoon, schoonzoon of familie. Dit gebeurde slechts in 11 gevallen, zodat het opvolgingspercentage 37% bedraagt. Er werden dus 5 van deze bedrijven overgenomen door een vreemde.

Als tweede oorzaak wordt beroepsverandering genoemd. Er veranderden 7 bedrijfshoofden die jonger dan 55 jaar waren van beroep. Vier bedrijven werden voortgezet als A+B-bedrijf, één als D-bedrijf en één bedrijf werd opgeheven. Voorts heeft in 10 gevallen het bedrijfshoofd een ander bedrijf overgenomen waarvan er 6 hun bedrijf opgeheven hebben en 4 hun bedrijf hebben overgedaan aan een ander. Door overige oorzaken hadden mutaties plaats op 3 bedrijven. Deze bedrijven werden alle drie voortgezet. Onder de categorie overige oorzaken zijn de mutaties

samengevat door sterfte en invaliditeit en de mutaties waarvan de oorzaak onbekend was.

Bedrijfsovername kwam in totaal voor op 26 bedrijven. Hiervan werden er 12 overgenomen door een zoon en 3 door een familielid (de vrouw of een schoonzoon). Er zijn dus in totaal 11 bedrijven overgenomen door een vreemde. Het is opvallend dat in 5 gevallen deze vreemde afkomstig was uit Staphorst of Rouveen. De overigen komen uit diverse andere gemeenten. De omvang van de overgenomen bedrijven was in 1965 gemiddeld 79 sbe op een oppervlakte van 13,8 ha. Dit was in 1965 een doorsnee-bedrijf. De door de Staphorsters overgenomen bedrijven waren nogal wat kleiner in omvang (gemiddeld 54 sbe) en oppervlakte (gemiddeld 11 ha). Toch was voor hen het motief voor bedrijfsovername overwegend een groter en beter bedrijf. Dit is te verklaren uit de slechte structuur van de bedrijven in Staphorst.

De vermindering van het aantal bedrijven welke we voor het gebied als geheel hebben waargenomen geldt ook voor elk van de 4 deelgebieden (zie tabel 7, blz. 18). Overal is zowel het aantal A- en B-bedrijven als het aantal C- en D-bedrijven verminderd. Het tempo waarin deze vermindering plaats had was in de 4 deelgebieden nagenoeg gelijk, uitgezonderd IJhorst-Noord waar de vermindering van het aantal A+B-bedrijven iets sneller verliep. Misschien komt dit doordat de saneringsregeling van het O.- en S.-fonds hier iets meer invloed heeft. In IJhorst-Zuid was een lager percentage C-bedrijven dan in de overige gebieden. De oorzaak kan zijn dat het een nieuw gebied is. Het is echter ook mogelijk dat hierin de invloed van de Staphorster boer tot uiting komt, die minder geneigd is om buiten de landbouw te gaan werken.

§ 3. De ontwikkeling van de oppervlakte grond naar beroepsgroep en van de bedrijfsgrootte

In een gebied als Westerhuizingerveld met voornamelijk grondgebonden productie is de oppervlakte van de A- en B-bedrijven van groot belang. De gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven bedroeg in 1965 13 ha en in 1970 13,9 ha.

De cultuurgrond is voor meer dan 90% in gebruik bij A- en B-bedrijven, de C- en D-bedrijven hebben dus minder dan 10% in gebruik (zie tabel 8, blz. 19).

De veranderingen in de aantallen ha per beroepsgroep zijn gering. De A- en B-bedrijven te zamen hadden in 1970 ongeveer 50 ha minder in gebruik dan in 1965, de C- en D-bedrijven ongeveer 40 ha. In totaal hadden de geregistreerden in 1970 90 ha minder in gebruik dan in 1965. Een gedeelte van deze grond zal een niet-agrarische bestemming gekregen hebben. Verder zijn door veranderingen in telcriteria bedrijfjes in 1970 niet meer geregistreerd die in 1965 nog niet telplichtig waren. Voorts is het mogelijk dat boeren buiten het blok grond overgenomen hebben van boeren die in het blok wonen.

De veranderingen van de oppervlakten in de verschillende beroeps-

Tabel 7. De geregistreerden naar beroepsgroep en gebied in 1965 en 1970

	Totaal			A+B			C			D			S			
	1965		1970	1965		1970	1965		1970	1965		1970	1965		1970	
	aan- tal	% aan- tal	aan- tal	aan- tal	% aan- tal	aan- tal	aan- tal	% aan- tal	aan- tal	aan- tal	% aan- tal	aan- tal	aan- tal	% aan- tal	aan- tal	
LJhorst-Noord	74	100	62	100	48	65	41	66	16	21	13	21	10	14	8	13
LJhorst-Zuid	32	100	28	100	26	81	24	86	2	6	0	0	3	10	3	10
LJhorst totaal	106	100	90	100	74	70	65	73	18	17	13	14	13	12	11	12
Avereest	47	100	102	100	86	74	80	78	13	11	7	7	18	15	15	15
Weemerveld	82	100	72	100	60	73	56	78	7	9	8	11	15	18	8	11
Totaal	305	100	264	100	220	73	201	76	38	12	28	11	46	15	34	13
													1	0	1	0

Tabel 8. De cultuurgrond naar beroepsgroep en de oppervlakte van de bedrijven in 1965 en 1970

Beroeps- groep	1965				1970			
	aant.	Totaal	%	Gemidd.	Aant.	Totaal	%	Gemidd.
	bedr.	oppervl.		oppervl.	bedr.	oppervl.		oppervl.
A+B	220	2 854	93	13,0	201	2 803	94	14
C	38	102	3	2,7	28	90	3	3
D	46	120	4	2,7	34	92	3	3
S	1	1	-	1,1	1	2	-	2
Totaal	305	3 077	100		264	2 987	100	

groepen zijn het resultaat van een groot aantal verkleiningen 1) en vergrotingen van bedrijven en van de overgang van bedrijven naar een andere beroepsgroep (zie tabel 9).

De belangrijkste verkleiningen hebben plaatsgehad bij het opheffen van A- en B-bedrijven en bij A- en B-bedrijven die grond afgestoten hebben. Deze twee categorieën bevatten te zamen $105,9 + 138,65 = 244,45$ ha. (Tabel 9, zie blz. 20).

Dit is ongeveer 70% van het totaal der verkleiningen. Het totaal der verkleiningen in de C- en D-categorie bedroeg 80 ha of 23% van het totaal der verkleiningen.

De vergrotingen van de bedrijven betrof voor 80% van het totaal van de grond bestaande A- en B-bedrijven. Een klein gedeelte van de vergrotingen had plaats op bedrijven die in de periode 1965-1970 van een nevenbedrijf omgezet werden in A- of B-bedrijf.

Degene die van de oppervlakte in de verschillende beroepsgroepen in 1965 de verkleiningen aftrekt en de vergrotingen er bijtelt zal bemerken dat de uitkomsten verschillen van de oppervlakte per beroepsgroep in 1970. De bedrijven in de A+B-beroepsgroep hebben in feite een iets geringere oppervlakte dan welke men berekenen kan, en die in de C- en D-beroepsgroep een iets grotere. Dit komt door de beroepsgroepenovergang. De bedrijven die van A+B-bedrijf nevenbedrijf worden of D-bedrijf stoten niet alle grond direct af doch doen dit geleidelijk (zie tabel 10). Hieruit blijkt dat de oppervlakte van de D-bedrijven door beroepsgroepenovergang met 28,10 ha toenam. (Tabel 10, zie blz. 20).

1) De termen verkleining en vergroting worden gebruikt om uit te laten komen dat het hier niet om het grondverkeer gaat, doch om de resultaten van het grondverkeer. In feite zal er waarschijnlijk een groter aantal ha in verkeer gebracht zijn dan waar hierover gesproken wordt.

Tabel 9. A. Het totaal der verkleiningen in de periode 1965-1970 (vrij gekomen)

Oorzaak	Totaal	Beroepsgroep			
		A+B	C	D	S
Opheffing	161,78	105,91	18,90	36,97	
Verkleining	152,95	138,65	1,50	12,80	
Verkleining bij beroepsgroepen-overgang van					
A+B Cen D	26,66	26,66			
D A+B en C	10,94			10,94	
Totaal verkleind	352,33	271,22	20,40	60,71	

B. Het totaal der vergrotingen in de periode 1965-1970 (aangewend)

Oorzaak	Totaal	Beroepsgroep			
		A+B	C	D	S
Stichting	31,43	29,50	-	1,93	
Vergroting	219,98	213,16	4,57	1,00	1,25
Vergroting bij beroepsgroepen-overgang van					
C A+B en D	10,70	8,60		2,10	
D A+B en C	3,24	3,24			
Niet-agrarische bestemming	8,04	6,27	0,25	1,52	
Totaal	273,39	260,77	4,82	6,55	1,25

Tabel 10. De saldo's vergrotingen/verkleiningen en beroepsgroepen-overgang

	Totaal	A+B	C	D	S
Oppervl.1970	3 077,09	2 853,50	102,32	120,17	1,10
Opgeheven	- 161,78	- 105,91	-18,90	-36,97	
Gesticht	+ 31,43	+ 29,50	-	1,93	
Saldo vergrotingen en verkleiningen	+ 43,37	+ 59,69	+ 5,17	-22,74	+1,25
Saldo vergrotingen en verkleiningen 51 ha	- 11,55	- 39,71	-10,06	+28,10	-
+ saldo verschuiving beroepsgr.					
Anderé bestemming	+ 8,04	+ 6,27	+ 0,25	+ 1,52	-
Oppervl.1970	2 986,60	2 803,34	88,90	92,01	2,35
Uit de registratie verdwenen	90,49				
Oppervl.1965	3 077,09				

De vermindering van de oppervlakte verliep minder snel dan de vermindering van het aantal bedrijven, zodat de gemiddelde oppervlakte van de A+B-bedrijven is toegenomen van 12,97 ha tot 13,9 ha. Ook in het ruilverkavelingsgebied Dedemsvaart bedroeg de gemiddelde oppervlakte 13,9 ha (1969). In de verdeling naar bedrijfsgrootte zijn hierdoor kleine verschuivingen opgetreden (zie tabel 11).

Tabel 11. De ontwikkeling van de bedrijfsgrootteverdeling van 1965 tot 1970

	Aantal in 1965	In opp. gelijk	Ver- groot	Ver- kleind	Uit de A+B- groep	Nieuw in de A+B- groep	Aantal in 1970
Zonder cultuur- grond							1
< 1 ha	3	2					1
1 - < 3 ha	3	2			1	1	3
3 - < 5 ha	10	4	2	1	3		7
5 - < 7 ha	30	16	9		5	1	21
7 - < 10 ha	53	27	9	6	11	2	46
10 - < 12 ha	31	12	11	4	4		25
12 - < 15 ha	29	16	8	5			28
15 - < 20 ha	29	14	9	6			29
20 - < 30 ha	23	11	8	4		1	29
≥ 30 ha	10	6	1	3			11
Totaal	220	110	57	29	24	5	201

Het aantal bedrijven beneden de 10 ha verminderde van 88 tot 79 en het aantal bedrijven boven de 20 ha nam toe van 33 tot 40. Uit de gegevens blijkt dat de helft van het aantal bedrijven in oppervlakte precies gelijk is gebleven. Het aantal bedrijven dat vergroot is, is 28 hoger dan het aantal bedrijven dat verkleind is. De oppervlakte waarmee deze bedrijven vergroot zijn is 213 ha. De gemiddelde vergroting was dus bijna 4 ha. Hier staat tegenover dat 29 bedrijven verkleind zijn met in totaal 139 ha. De vergrotingen en verkleiningen zijn niet tot enkele oppervlakteklassen beperkt, doch komen in alle klassen voor. De 9 bedrijven boven de 20 ha die vergroot zijn werden gemiddeld met 4,5 ha vergroot. Bij de 7 bedrijven (van >20 ha in 1965) die verkleind werden bedroeg de gemiddelde verkleining 10 ha.

§ 4. De ontwikkeling van de omvang van de bedrijven

De omvang per bedrijf is sneller toegenomen dan de bedrijfsoppervlakte. Deze produktieomvang wordt uitgedrukt in sbe. In 1965 was de produktieomvang gemiddeld 75 sbe en in 1970 was deze 94 sbe, hetgeen

een groei betekent van 4,75% per jaar. Deze toeneming komt enerzijds voort uit een intensiever grondgebruik. Hiervan is sprake wanneer men meer koeien per ha gaat houden, overschakelt van akkerbouw op melkveehouderij of wanneer men granen vervangt door aardappelen of bieten. Anderzijds is het mogelijk dat niet-grondgebonden takken als de varkenshouderij en de pluimveehouderij worden uitgebreid. Later zal worden nagegaan in hoeverre elk van deze factoren werkzaam is geweest.

In 1970 had 16% van de bedrijven een omvang van minder dan 50 sbe, 48% had een omvang van 50 tot 100 sbe en 36% had een omvang van meer dan 100 sbe (zie tabel 12).

Tabel 12. De bedrijfsgrootteverdeling in 1970 uitgedrukt in sbe

	Aantal bedrijven	%
< 50 sbe	32	16
50 - 70 sbe	43	21
70 - 80 sbe	27	13
80 - 100 sbe	26	13
100 - 120 sbe	29	15
120 - 140 sbe	14	7
140 - 180 sbe	16	8
≥ 180 sbe	14	7
Totaal	201	100

Een bedrijfsomvang van 90 sbe wordt gezien als de minimumomvang voor een levensvatbaar bedrijf in 1970. Een bedrijf van 90 sbe gaf in 1969/1970 een netto-opbrengst van + f 22 500,-. Hiervan moet ongeveer f 16 000,- toegerekend worden aan de factor arbeid en de rest aan kapitaal en grond. Uit de verdeling naar bedrijfsomvang blijkt dat in 1970 het grootste gedeelte van de bedrijven deze minimumomvang niet bereiken nl. 115. Hierbij komt nog dat er bij deze bedrijven een aantal zijn waarop meer dan een arbeidskracht werkzaam is.

Soms wordt aangenomen dat de grotere bedrijven sneller groeien dan de kleinere. De reden hiervoor zou zijn dat de boer op het kleine bedrijf een relatief groot gedeelte van wat hij op zijn bedrijf verdient zou moeten gebruiken voor gezinsuitgaven. Boeren op grotere bedrijven zouden een groter bedrag kunnen besparen en investeren in hun bedrijf. Uit de ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven in de verschillende klassen blijkt dat een dergelijke automatische ontwikkeling in dit blok in deze periode niet heeft plaatsgehad. De gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven welke de gehele periode aanwezig waren als A- of B-bedrijf steeg met 20,6%. De sterkste groei deed zich voor bij de grootste en bij de kleinste bedrijven (+ 30%). (Tabel 13, zie blz. 23).

Tabel 13. De groei naar bedrijfsomvang

Bedrijfsomvang in 1965	Gemiddelde bedrijfsomvang in sbe		Index 1970 (1965=100)
	1965	1970	
< 50 sbe	39,1	50,3	128
50 - < 70 sbe	58,5	70,5	121
70 - < 90 sbe	78,0	90,7	115
90 - < 110 sbe	100,0	123,1	122
110 - < 150 sbe	126,0	142,7	113
150 en > sbe	180,0	235,0	130
Totaal	75,5	91,1	121

§ 5. De toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven

In 1965 waren er 220 A+B-bedrijven, waarvan er in 1970 nog 196 over waren. Daarnaast zijn er in deze periode nog 5 bedrijven tot de A+B-groep toegetreden. De bedrijven welke verdwenen hadden gemiddeld een kleinere oppervlakte en een lagere produktieomvang dan de bedrijven die gebleven zijn. Naast deze economische factoren speelt ook een sociale factor een belangrijke rol en wel de leeftijd van het bedrijfshoofd. Naarmate de leeftijd van het bedrijfshoofd hoger was had het bedrijf een grotere kans uit de A+B-groep te verdwijnen (zie tabel 14).

Tabel 14. De vermindering van het aantal A- en B-bedrijven naar de leeftijd van het bedrijfshoofd in 1965

Leeftijd in 1965	Aantal bedrijfs- hoofden in 1965	Aantal dat uit de A+B-groep gaat	%
< 50 jaar	124	7	5,6
50 - 54 jaar	31	2	6,4
55 - 59 jaar	33	5	15,0
60 - 64 jaar	17	7	41,0
65 jaar en ouder	15	3	20,0
	220	24	

De oorzaak hiervan is dat oudere bedrijfshoofden op een klein bedrijf wanneer ze gaan rusten vaak geen opvolger hebben, zodat het bedrijf beëindigd gaat worden. We verwachten dat ook in de komende periode het aantal bedrijven zal verminderen doordat er geen opvolger is. De leeftijd waarop men zijn beroep beëindigt is ongeveer 65 jaar. Bij degenen wier bedrijf overgenomen en voortgezet wordt door een ander als A- of B-bedrijf ligt deze leeftijd iets boven de 65 jaar. Bij hen wier bedrijf niet voortgezet wordt als A- of B-bedrijf ligt deze er iets onder. Wan-

neer de 65-jarige leeftijd ook in de komende periode de leeftijd zal zijn waarop men zijn beroep beëindigt, zullen de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder in de periode 1970-1985 hun beroep beëindigen. Reeds nu is op deze bedrijven vaak bekend of er een opvolger zal zijn.

De vermindering van het aantal bedrijven met een bedrijfshoofd jonger dan 50 jaar gaat minder snel. Ook wanneer het bedrijf klein is en een laag inkomen verschaft geeft dit lang niet altijd aanleiding tot stoppen. Men zou van beroep moeten veranderen en hiertoe is men over het algemeen weinig geneigd.

In tabel 14 zagen we dat er van de bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar er 7 van beroep veranderden. Dit is bijna 1% per jaar. In 4 gevallen werd hun bedrijf overgenomen door een ander, zodat de vermindering van het aantal bedrijven slechts 0,4% per jaar bedroeg.

Beroepsverandering en beroepsbeëindiging zijn gebonden aan een bepaalde leeftijd. Bij bedrijfswisseling is dit niet het geval, evenmin als bij de vierde groep oorzaken (mutaties door sterfte, invaliditeit). Met bedrijfswisselingen houden we in deze vooruitberekening echter geen rekening. Bedrijfswisseling binnen het blok heeft bij onze berekeningswijze geen consequenties voor de ontwikkeling van het aantal bedrijven. Bedrijfswisseling buiten het blok kan dit wel hebben. In de periode 1965-1970 nam in 8 gevallen een boer uit het blok een bedrijf over buiten het blok. In 10 gevallen nam een boer van buiten het blok een bedrijf over dat binnen het blok gelegen was. De bedrijfswisselingen hadden dus in de afgelopen periode weinig invloed op de ontwikkeling van het aantal bedrijven en we nemen daarom aan dat dit ook in de komende periode zo zal zijn.

Bij de jonge bedrijfshoofden hebben zich geen gevallen van sterfte of invaliditeit voorgedaan. Bij oudere bedrijfshoofden bedroeg het aantal mutaties hierdoor drie, in alle drie de gevallen werd het bedrijf als A- of B-bedrijf voortgezet. In andere ruilverkavelingsgebieden bedraagt de vermindering door overige oorzaken vaak $\pm 0,5\%$ per jaar. In het blok Dedemsvaart als ook in het blok Ruinerwold Koekange bedroeg de vermindering door overige oorzaken zelfs $0,85\%$ per jaar. In de vooruitberekening wordt een vermindering door overige oorzaken van $0,5\%$ per jaar aangehouden.

Uit de Meitelling van 1971 zijn er aanvullende gegevens over de opvolging op 89 van de 95 bedrijven. Van mei 1970 tot mei 1971 zijn 5 bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder overgenomen en 1 bedrijf is opgeheven. Deze 89 bedrijfshoofden hadden in totaal 128 zoons, waarvan er 114 14 jaar of ouder waren. Van deze 114 waren er 48 werkzaam in de landbouw: 13 zelfstandig en 35 onzelfstandig.

1. Uit het onderzoek naar bedrijfsopvolging in mei 1971 blijkt dat er op 30 van de 89 bedrijven een opvolger is. In 7 gevallen is deze reeds zelfstandig boer en zal dus het aantal bedrijven waarschijnlijk met dit aantal verminderen. Van de overige 23 zal een percentage opvolgers alsnog afvloeien. In de afgelopen periode vloeide $28,9\%$ van de in 1965 meewerkende zoons af. Door secundaire afvloeiing zal het aantal van 23 bedrijven dat opgevolgd zou kunnen worden verminderen tot 16. Waarschijnlijk is dit aantal wel iets aan de lage kant aangezien het aantal meewerkende zoons over het algemeen groter is dan het aantal opvolgers.

2. Van de bedrijfshoofden welke wel een zoon hebben, maar waar nog onbekend is of deze zal opvolgen (in totaal 28 bedrijfshoofden) zullen slechts zij die over een bedrijf met een behoorlijke omvang beschikken en gezien worden als blijvende bedrijven opgevolgd worden. Het betreft hier 7 bedrijfshoofden.
3. Ook van de 31 bedrijven waarop geen zoon is zullen er enkele overgenomen worden en wel door een vreemde. We gaan ervan uit dat alleen de bedrijven met een behoorlijke bedrijfsomvang (deze omvang is op 80 sbe gesteld) overgenomen zullen worden. Dit zijn er 7.

Door beroepsbeëindiging van de 95 bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder in 1970 zal het aantal bedrijven met 60 verminderen (59 + 1). Er zullen 35 bedrijven (30 + 5) overgenomen worden en als zelfstandige onderneming worden voortgezet.

In de afgelopen 5 jaar veranderde er per jaar 1% van het aantal bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar van beroep. Voor de periode 1970-1985 wordt dit percentage gelijk gehouden. Deze bedrijven zouden voortgezet kunnen worden door iemand die reeds een bedrijf exploiteert of door iemand waarmee elders bij de bedrijfsovername rekening is gehouden. In beide gevallen vermindert het aantal bedrijven.

In het voorgaande is gesteld dat de vermindering door sterfte en invaliditeit voor de periode 1970-1985 gesteld wordt op 0,5%. Samen met de vermindering door beroepsverandering wordt dit 1,5% per jaar. Bij de berekening van de vermindering van het aantal bedrijven door beroepsverandering of overige oorzaken houden we alleen rekening met de bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar. De anderen spelen mee in het opvolgingsproces. De bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar zullen de gehele periode jonger dan 55 jaar zijn, die van 40 tot 55 jaar slechts een gedeelte (zie het berekeningsschema in de volgende tabel). Ook bij de bedrijfshoofden die opvolgen bestaat de mogelijkheid dat ze van beroep veranderen of door overige oorzaken hun bedrijf beëindigen. De mutaties door beroepsverandering en overige oorzaken worden nu als volgt bepaald.

Tabel 15. De vermindering van het aantal bedrijven door beroepsverandering en overige oorzaken van 1970 tot 1985

Bedrijfshoofden	Leeftijd	Aantal in 1970	Komen in aanmerking (voor de berekening)	
"	<40 jr.	44	geheel	= 44
"	40-44 jr.	35	$\frac{2}{3} + \frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 28
"	45-49 jr.	28	$\frac{1}{3} + \frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 14
"	50-54 jr.	33	$\frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 9
Opvolgers		56	$\frac{1}{2}$	= 18
				<u>113</u>
Totale vermindering			15 jaar 1,5% p. jr.	= 23

Door beroepsverandering en overige oorzaken zullen dus volgens deze berekening 23 bedrijven uit de A+B-groep verdwijnen.

Met het stichten van nieuwe bedrijven in de komende periode wordt geen rekening gehouden. In de afgelopen periode werden geen nieuwe

bedrijven gesticht, het ene bedrijf dat als zodanig geregistreerd is was in feite geen nieuw bedrijf, doch een bedrijf dat in 1965 tijdelijk niet geregistreerd was.

In de periode 1965-1970 werd het aantal A+B-bedrijven vermeerderd met 4 door overgang van C- en D-bedrijfjes. Het betreft hier enkele zeer kleine bedrijven en in de meeste gevallen werd het vroegere hoofdberoep tot nevenberoep. Ook in de toekomst zullen er mogelijkheden zijn voor beroepsovergang. Het aantal nevenbedrijven neemt echter af, in de periode 1965-1970 met + 5,5% per jaar. We rekenen hierom op een halvering voor de periode 1970-1985. In deze periode zullen dit dus naar schatting 6 bedrijven zijn.

Het aantal bedrijven bedroeg in 1965 220. In 1970 was dit 201. Volgens de berekeningen welke nu gemaakt zijn zullen er 60 bedrijven uit de A+B-groep verdwijnen door beroepsbeëindiging en 23 door beroepsverandering en overige oorzaken. Er zullen 6 bedrijven naar de A+B-categorie overgaan. In 1985 zullen er dus 124 bedrijven zijn. Dit betekent een vermindering van 3,1% per jaar. In het blok Dedemsvaart werd een iets geringere vermindering berekend nl. 2,4%. In het blok Ruinerwold-Koekange in zuidwest Drenthe bedroeg de vooruitberekende vermindering 3,5% per jaar.

De vermindering van het aantal C- en D-bedrijven verloopt hier sneller dan in andere blokken. De toestroming uit de A+B-groep was gering en er werden veel C- en D-bedrijven opgeheven. Dit heeft meerdere oorzaken.

Van de 44 bedrijven die opgeheven zijn is dit in 8 gevallen via een regeling van het O.- en S.-fonds gebeurd. In deze regeling is de verplichting opgenomen de gebouwen aan de agrarische bestemming te onttrekken. In een aantal gevallen zal het opheffen van de bedrijfjes verklaarbaar zijn uit de behoefte aan tweede woningen. De oude verkrotte woningen hebben een geringe waarde als agrarisch bedrijfsgebouw. Voor de rustzoekende stedeling vormen ze echter een aantrekkelijk object. Voor recreatieve bestemming zijn 8 bedrijven verkocht en 4 staan nog leeg. In de overige gevallen stopte men met het houden van vee of verkocht men grond en gebouwen en ging men rusten of elders werken, terwijl men zelf in de gebouwen bleef wonen. Uit deze ontwikkeling blijkt dat het nevenbedrijf hier minder in trek is dan in Twente waar gebieden zijn waar de helft van het totale aantal geregistreerden C- of D-bedrijven zijn.

De vermindering van het aantal C- en D-bedrijfjes bedroeg in de periode 1965-1970 + 5,5% per jaar. Wanneer deze afnemingsminder snel zal gaan (telcriteria!) zullen er in 1985 slechts een 30 à 50 C- en D-bedrijven over zijn.

§ 6. De toekomstige ontwikkeling van de grootte van de bedrijven

In hoofdstuk I is gebleken dat in dit blok geen plannen zijn om grond aan de agrarische bestemming te onttrekken voor de bouw van woningen

of de aanleg van wegen. Wel hebben bepaalde gedeelten een bijzondere waarde door de unieke vegetatie. Er zullen beperkende voorwaarden voor het gebruik van deze grond gesteld worden, doch dit hoeft niet in alle gevallen te betekenen dat de grond aan het agrarische gebruik onttrokken zal worden.

De oppervlakte welke de geregistreerden in gebruik hadden bedroeg in 1965 3 077 ha, en in 1970 2 986. Hiervan was in 1965 2 853 en in 1970 2 803 ha in gebruik bij A- of B-bedrijven, een vermindering van 0,35% per jaar. Wanneer deze vermindering constant blijft (wat gezien het voorgaande waarschijnlijk lijkt), zullen in 1985 nog ongeveer 2 650 ha in gebruik zijn bij A+B-bedrijven.

Uit de voortuitberekening bleek dat er in 1985 124 bedrijven zullen zijn. Het aantal bedrijven met niet-grondgebonden produktie, dat 4 bedroeg in 1970, wordt constant gehouden. Er zullen dus in 1985 120 bedrijven zijn met grondgebonden produktie tegen 197 in 1970. De gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven zal 22,1 ha zijn. In 1970 was deze 14,2 en in 1965 13,0. We nemen aan dat de verdeling van de bedrijven naar grootteklassen een zelfde spreidingspatroon behoudt, doch iets naar hogere klassen verschoven wordt. Uit deze berekening blijkt (zie tabel 16) dat het aantal kleine bedrijven weliswaar afneemt, doch dat ook in 1985 nog 55% van de bedrijven met grondgebonden produktie kleiner is dan 20 ha.

Tabel 16. De bedrijfsgrootteverdeling in 1965, 1970 en 1985

	1965	%	1970	%	1985	%
< 5 ha	13	6,0	8	4,1	1	0,7
5 - < 10 ha	83	38,1	67	34,0	14	11,3
10 - < 15 ha	60	27,5	53	26,9	26	21,7
15 - < 20 ha	29	13,3	29	14,7	25	21,3
20 - < 30 ha	23	10,6	29	14,7	31	25,5
30 - en > ha	10	4,6	11	5,6		
waarvan 30 - < 50 ha					19	16,0
≥ 50 ha					4	3,5
Totaal	218	100,0	197	100,0	120	100,0

§ 7. Blijvers - wijkers - twijfelaars

Om de voortuitberekening welke in het voorgaande is weergegeven te toetsen en tevens om een beter inzicht in de toekomstige ontwikkeling te krijgen is met medewerking van de bedrijfsvoorlichters van de Directie Bedrijfsontwikkeling een indeling gemaakt in blijvers-wijkers-twijfelaars 1). De vraagstelling hier was of men verwachtte dat het bedrijf in

1) Twijfelaars: de twijfel bestaat bij degene die de indeling maakt, niet bij de boer zelf.

Tabel 17. De blijvers-wijkers-twijfelaars naar bedrijfsgrootte

Oppervlakte	Blijvers		Twijfelaars		Wijkers		Gewekenen		Totaal aantal
	aantal	oppervl. oppervl.	aantal	oppervl. oppervl.	aantal	oppervl. oppervl.	aantal	oppervl. oppervl.	
< 5 ha	4	6,75	1	4,80	7	25,25	-	-	12
5 - < 10 ha	33	259,51	6	43,51	25	190,20	3	21,70	67
10 - < 15 ha	37	440,66	7	83,95	6	70,95	3	37,15	53
15 - < 20 ha	21	368,24	1	19,90	4	62,10	3	50,75	29
20 - < 30 ha	27	649,65					2	40,25	29
30 ha en >	11	424,71							11
Totaal	133	2149,52	15	152,16	42	348,50	11	149,85	201
% BTW	66,2		7,5		20,9		5,5		100
% grond		76,9		5,4		12,4		5,3	100
Gemiddelde opper-									
vlakte (ha)		16,2		10,1		8,3		13,5	

de komende periode van 10 jaar zou blijven voortbestaan of dat het zou verdwijnen. Als tussenliggende categorie werd de groep "twijfelaars" genoemd. Deze indeling had plaats in februari 1972. Van mei 1970 tot februari 1972 werden 11 bedrijven opgeheven. Van de 201 bedrijven in 1970 werden er voorts 133 ingedeeld bij de blijvers, 15 bij de twijfelaars en 42 bij de wijkers.

Het resultaat van de vooruitberekening welke gemaakt werd op grond van de opvolgingssituatie en de verwachte beroepsverandering was dat er van de 201 bedrijven in 1970 nog 118 over zouden zijn in 1985. Wanneer de vermindering gedurende de hele periode constant zou verlopen zouden er in 11,5 jaar van de 201 bedrijven in 1970 er nog 134 over zijn. Het resultaat van de blijvers- wijkersindeling is dat er na 10 jaar nog 133 over zijn, terwijl men in 17 gevallen twijfelt. Deze twee verschillende methoden van voortuitberekening blijken dus slechts kleine verschillen in uitkomst tot gevolg te hebben. Hierdoor wordt het vertrouwen in de vooruitberekening versterkt.

De blijvers hebben over het algemeen iets grotere bedrijven dan de twijfelaars en de wijkers. Zij die hun bedrijf opgeheven hebben hadden iets grotere bedrijven dan de twijfelaars en de wijkers (zie tabel 17 op blz. 28).

Van het totaal van 201 bedrijfshoofden is 66% aangemerkt als blijver. Zij beschikken in 1970 over 77% van de grond. De 7,5% twijfelaars beschikken over 5,4% van de grond en de 21% wijkers hadden 12,4% van de grond in gebruik. Volgens deze gegevens zou de oppervlakte vrijkomende grond doordat bedrijven opgeheven worden voor de komende 10 jaren liggen tussen de 350 en de 500 ha. Deze oppervlakte zal voornamelijk aangewend worden voor bedrijfsvergroting.

Er bestaan aanzienlijke verschillen tussen de deelgebieden. Om deze verschillen naar voren te laten komen is een iets andere verdeling gemaakt. Het eigenlijke Westerhuizingerveld is hier als een afzonderlijk deelgebied beschouwd omdat in dit gebied grotere bedrijven liggen welke minder oud zijn dan de bedrijven in de rest van het gebied.

Tabel 18. Blijvers-wijkers-twijfelaars naar deelgebieden

	Avereest		Westerhuizin-		IJhorst-		IJhorst-		Weemer-	
		%	gerveld	%	Zuid	%	Noord	%	veld	%
Blijvers	28	59,6	34	77,3	4	30,8	28	68,3	39	69,6
Wijkers	10	21,3	6	13,6	6	46,2	10	24,4	10	17,9
Twijfelaars	2	4,2	1	2,3	3	23,0	2	4,9	7	12,5
Opgeheven	7	14,9	3	6,8	-	-	1	2,4	-	-
Totaal	47	100	44	100	13	100	41	100	56	100
Gem.opp.	9,12 ha		21,90 ha		9,04 ha		16,30 ha		11,2 ha	

Het percentage bedrijven in Westerhuizingerveld dat als blijver gekwalificeerd is, is aanzienlijk hoger dan in de andere deelgebieden

en het percentage blijvers in IJhorst-Zuid is opvallend laag. Het percentage wijkers is in IJhorst-Zuid hoger dan in de andere deelgebieden. In Avereest is een opvallend hoog percentage van de bedrijven in de tijd van mei 1970 tot februari 1972 opgeheven.

§ 8. De verkaveling, de rechtsvorm van het grondgebruik en de kwaliteit van de bedrijfsgebouwen

De 199 bedrijven met cultuurgrond hadden in 1970 in totaal 588 kavels in gebruik. Het gemiddelde aantal kavels is dus bijna 3. In andere ruilverkavelingsgebieden is de verkaveling vaak slechter. Het gemiddelde aantal kavels per bedrijf was in Nederland als geheel 4,4. Dit gemiddelde wordt verhoogd door het grote aantal kavels per bedrijf in het zuiden van het land, nl. 6,6. In het oosten van het land bedroeg dit aantal gemiddeld 3,9. Van de 199 bedrijven met cultuurgrond hadden 44 bedrijven 1 kavel, 127 bedrijven hadden 2 tot 4 kavels en 28 bedrijven hadden meer dan 4 kavels (zie tabel 19). Het aantal kavels per bedrijf is in IJhorst het meest ongunstig nl. 3,3. In Avereest was het aantal kavels per bedrijf 2,7 en in Weemerveld was dit 2,9.

Tabel 19. De bedrijfsverkaveling in 1970

Oppervlakte	Aantal bedr. met cult.gr.	Gem. aantal kavels	Gem. kavel- grootte	Aantal bedrijven met kavels		
				1	2-4	5 en meer
< 3 ha	4	1	1,85	4		
3 - < 5 ha	7	1,3	3,25	5	2	
5 - < 7 ha	21	2,4	2,56	6	14	1
7 - < 10 ha	46	2,8	3,02	9	31	6
10 - < 12 ha	25	3,0	3,57	7	16	2
12 - < 15 ha	27	2,7	4,70	4	20	3
15 - < 20 ha	29	3,1	5,60	6	18	5
20 - < 30 ha	29	4,1	5,80	1	20	8
≥ 30 ha	11	3,5	11,18	2	6	3
Totaal	199	3,0	4,75	44	127	28
Deelgebied						
Avereest	79	2,7	5,84	15	44	10
IJhorst	64	3,3	4,39	8	46	10
Weemerveld	56	2,9	3,81	11	37	8

De blijvers hebben meer kavels per bedrijf dan de wijkers en de geweken bedrijven. De gemiddelde oppervlakte van de kavels is belangrijk groter dan bij de overige bedrijven. Hier komt weer naar voren dat de blijvers over het algemeen een grotere oppervlakte in gebruik hebben dan de overige bedrijven (zie tabel 20).

Tabel 20. De bedrijfsverkaveling van de blijvers, wijkers, twijfelers en opgeheven bedrijven

	Aantal bedrijven met cult. grond	Gemiddeld aant. kavels	Gemidd. kavelgr.	Aantal bedrijven met kavels		
				1	2-4	5 en meer
Blijvers	131	2,9	5,72	27	81	23
Wijkers	42	2,5	3,30	8	31	3
Twijfelaars	15	2,9	4,40	5	9	1
Opgeheven	11	2,5	5,35	4	6	1

Ongeveer 60% van de grond is in eigendom en ongeveer 40% wordt gepacht, waarvan een derde pacht van ouders en twee derde pacht van anderen. Weemerveld valt op omdat hier 76% van de grond in eigendom is en slechts 24% gepacht wordt.

Als maatstaf voor de beoordeling van de bedrijfsgebouwen is ervan uitgegaan dat de bedrijfsgebouwen geschikt en toereikend moeten zijn om gedurende de eerste 5 à 10 jaar op efficiënte wijze een bedrijfsomvang te kunnen exploiteren die gelet op de voortgaande ontwikkeling in de landbouw ook in de toekomst een economisch verantwoord emplooi zal kunnen bieden aan tenminste één eenmansopzet. Afhankelijk van de investeringen die hiervoor nodig zijn is per bedrijf de kwalificatie goed, matig of slecht gegeven. Goed wil zeggen dat een investering van minder dan f 20 000,- voor de komende 5 à 10 jaren nodig is, matig dat een investering van f 20 000,- tot f 60 000,- nodig is, en slecht wanneer meer dan f 60 000,- nodig zou zijn. De indeling is gemaakt met medewerking van bedrijfsvoorlichters in februari 1972. Na mei 1970 waren reeds enkele bedrijven opgeheven, zoals reeds bij de blijvers- wijkersindeling is vermeld. Volgens deze indeling is 28% van de bedrijfsgebouwen goed, 53% matig en 19% slecht (zie tabel 21).

Tabel 21. De bedrijfsgebouwen in 1972

Waardering bedrijfsgebouwen	Gebied				totaal	%
	Avereest	IJhorst- Noord	IJhorst- Zuid	Weemer- veld		
Goed	24	6	5	18	53	28
Matig	31	25	14	29	99	53
Slecht	16	8	4	9	35	19
Totaal	69	39	23	56	187	100
N.v.t.	2	1	-	-	3	
Opgeheven na 1970	9	1	1	-	11	
Totaal 1970	80	41	24	56	201	

Bij de blijvers is het percentage bedrijfsgebouwen dat goed is hoger dan bij de wijkers en de twijfelaars, nl. 36,8. Toch is ook het grootste

gedeelte van de bedrijfsgebouwen van de blijvers matig (nl. 52,6%) en 10,6% is slecht (zie tabel 22).

Tabel 22. De kwaliteit van de bedrijfsgebouwen van de blijvers en de wijkers

Bedrijfsgebouwen	Blij- vers	%	Wijkers	%	Twijfe- laars	%	Opge- heven
Goed	49	36,8	1	2,6	3	20,0	
Matig	70	52,6	22	56,4	7	46,7	
Slecht	14	10,6	16	41,0	5	33,3	
Totaal	133	100,0	39	100,0	15	100,0	
N.v.t.			3				11

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Het grondgebruik

De grond in het ruilverkavelingsgebied Westerhuizingerveld is in toenemende mate in gebruik als grasland. In 1965 was 80% grasland (2 277 ha), in 1970 was dit 86% (2 413 ha). Het bouwlandgebruik nam af van 19% tot 14% (van 557 ha tot 388 ha). Zoals eerder is vermeld behoort het blok voor wat betreft het gedeelte onder Staphorst tot het oostelijk weidegebied en voor wat betreft het gedeelte onder Avereest tot het zand- en veengebied. Uit het grondgebruik blijkt dat het deelgebied Weemerveld veel lijkt op het oostelijk weidegebied met bijna 100% van de grond in gebruik als grasland. Het deelgebied Avereest lijkt meer op het zand- en veengebied: in Avereest was 74% van de grond in gebruik als grasland, in het zand- en veengebied was dit 64%. Overigens werd in alle gebieden het grasland uitgebreid, zodat de verschillen geleidelijk geringer geworden zijn.

De bedrijven in de meeste grootteklassen hebben slechts weinig cultuurgrond in gebruik als bouwland en in nagenoeg alle grootteklassen is het bouwland afgenomen. Enkele grote bedrijven hebben een belangrijk percentage in bouwland of zijn volledig gespecialiseerd op akkerbouw. Deze liggen hoofdzakelijk in het deelgebied Avereest (zie tabel 23).

Tabel 23. De ontwikkeling van het grondgebruik naar grootteklasse in de periode 1965-1970 (A+B-bedrijven)

Grootteklasse	% bouwland		% grasland		% braakland	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970
< 5 ha	6	-	94	100	-	-
5 - < 10 ha	9	4	91	96	-	-
10 - < 15 ha	11	2	89	98	0	0
15 - < 20 ha	21	12	78	88	1	-
20 - < 30 ha	10	11	89	89	1	-
30 ha en >	64	52	35	48	1	-
Avereest	34	26	66	74	0	0
IJhorst	10	5	89	95	1	0
Weemerveld	6	2	93	98	1	0
Totaal	19	14	80	86	1	0
Aantal ha	557	388	2 277	2 413	19	2

§ 2. De bedrijfstypering

De ontwikkeling in het productiepatroon welke in het grondgebruik naar voren komt, komt beter tot uiting in de bedrijfstypering. De bedrijven zijn ingedeeld in 8 typen al naar gelang de omvang van de produktierichtingen akkerbouw, veehouderij en veredeling. De omvang van de produktierichtingen wordt hierbij uitgedrukt in sbe:

- type 1 : $\geq 5/6$ van de productieomvang in sbe is rundveehouderij;
- type 2 : $\geq 4/6 - \leq 5/6$ van de productieomvang in sbe is rundveehouderij;
- type 3 : $\geq 4/6$ van de omvang bestaat uit rundveehouderijen $\geq 1/6$ bestaat uit veredeling;
- type 4 : $\geq 4/6$ van de omvang bestaat uit rundveehouderij en $\geq 1/6$ bestaat uit akkerbouw;
- type 5 : $\geq 4/6$ van de productieomvang in sbe is akkerbouw;
- type 6 : $\geq 4/6$ van de productieomvang in sbe is veredeling;
- type 7 : $\geq 2/6 - < 4/6$ veredeling; $\geq 2/6 - < 4/6$ rundveehouderij;
- type 8 : overige gemengde bedrijven.

In 1965 had op 187 van de 220 bedrijven de produktie voor $4/6$ of meer plaats in 1 sector (zie tabel 24). Op 180 was dit de rundveehouderij, op 5 de akkerbouw en op 2 de veredeling. In 1970 had op 174 bedrijven de produktie voor $4/6$ of meer plaats in één richting waarvan op 165 bedrijven de rundveehouderij de belangrijkste positie innam, op 5 de akkerbouw en op 4 de veredeling. Het aantal bedrijven dat naast de rundveehouderij nog wat veredeling of akkerbouw had is afgenomen met 45 (type 2, type 3 en type 4). Specialisatie in de richting akkerbouw kwam slechts weinig voor. Ook de specialisatie in de richting van de veredeling is van weinig betekenis. In andere gebieden zagen we de laatste jaren vaak een sterke uitbreiding van de veredeling.

Tabel 24. De ontwikkeling van het aantal bedrijven per bedrijfstype van 1965 tot 1970

Bedrijfstype	Aantal bedrijven in	
	1965	1970
1. Zuivere rundveebedrijven	91	122
2. Rundveebedrijven	33	14
3. Rundveebedrijven + veredeling	47	25
4. Rundveebedrijven + akkerbouw	9	5
5. Akkerbouwbedrijven	5	5
6. Veredelingsbedrijven	2	4
7. Gemengde bedrijven + veredeling	11	17
8. Overige gemengde bedrijven	22	9
Totaal	220	201

De specialisatie in een bepaalde richting hangt samen met de oppervlakte van het bedrijf. De akkerbouwbedrijven (type 5) zijn alle groter

dan 15 ha. De veredelingsbedrijven (type 6) vallen in de laagste oppervlakteklassen. Daarnaast zijn er een aantal kleine bedrijven met rundveehouderij en veredeling (type 3 en type 7). De gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven komen echter in alle grootteklassen voor. Een groot gedeelte van deze bedrijven beschikt over beperkte oppervlakte cultuurgrond: 79 van de 122 zuivere rundveehouderijbedrijven hebben minder dan 15 ha cultuurgrond.

Tabel 25. De A+B-bedrijven in 1970 naar oppervlakte en bedrijfstype

Bedrijfs- type	Oppervlakte						
	< 1 ha	1-<5 ha	5-<10 ha	10-<15 ha	15-<20 ha	20-<30 ha	30 ha
1		6	31	42	20	20	3
2	-	-	2	7	3	2	-
3	-	2	17	2	2	2	-
4	-	-	1	-	1	2	1
5	-	-	-	-	1	1	3
6	2	2	-	-	-	-	-
7	-	-	15	2	-	-	-
8	-	-	1	-	2	2	4
Totaal	2	10	67	53	29	29	11

Niet op alle bedrijven is het grondgebruik in belangrijke mate gespecialiseerd. Dit is met name niet het geval bij de 9 overige gemengde bedrijven (type 8) en bij de 5 rundveehouderijbedrijven met akkerbouw. In 1965 werden er nog 31 bedrijven in deze typen ingedeeld. Op deze bedrijven werd de rundveehouderij over het algemeen uitgebreid en de akkerbouw ingekrompen. Gezien de ontwikkeling in de afgelopen periode en de perspectieven in de akkerbouw en de rundveehouderij kan verwacht worden dat de meeste van deze 14 bedrijven zich op de rundveehouderij zullen specialiseren. Slechts op een paar grote bedrijven zal specialisatie in de akkerbouw mogelijk zijn.

De kansen om de komende periode te blijven voortbestaan worden voor de bedrijven met veehouderij over het algemeen iets minder hoog aangeslagen dan voor de andere typen bedrijven (dit betekent uiteraard niet dat de rundveehouderij minder toekomst zou hebben).

Van de 173 bedrijven met veehouderij werd 69% ingedeeld bij de blijvers en 31% bij de twijfelaars en de wijkers. Van de akkerbouwbedrijven wordt verwacht dat ze alle zullen blijven. (Dit betekent natuurlijk niet per se dat ze zullen blijven voortbestaan als akkerbouwbedrijf.) Ook van de gemengde bedrijven zal een hoger percentage blijven voortbestaan dan van de bedrijven met veehouderij. Het betreft hier enkele grotere bedrijven, waarop het grondgebruik nog niet gespecialiseerd is.

Tabel 26. De blijvers- wijkers- twijfelaarsindeling naar bedrijfstype

Bedrijfs- typen	Blij- vers	%	Twijfe- laars	%	Wij- kers	%	To- taal	%	Opge- heven
1, 2, 3, 4 en 7	119	69	14	8	40	23	3	100	10
5	4	100	-	-	-	-	4	100	1
6	3	75	-	-	1	25	4	100	-
8	7	78	1	11	1	11	9	100	-
Totaal	133	70	15	8	42	22	190	100	11

§ 3. De ontwikkeling van de totale produktieomvang en de ontwikkeling in de verschillende sectoren

De totale produktieomvang van de A+B-bedrijven was in 1970 ruim 18,5 duizend sbe. Meer dan driekwart van de produktie had plaats in de rundveehouderij. De veredeling en de akkerbouw vormen te zamen een kwart van de produktieomvang. In 1965 was de totale produktieomvang $\pm 16,4$ duizend sbe. De betekenis van de akkerbouw was toen iets groter en die van de rundveehouderij iets kleiner (zie tabel 27).

Tabel 27. De produktieomvang in sbe in 1965 en in 1970

Produktierichting	Aantal sbe		Aantal sbe		Index 1970 (1965=100)
	1965	%	1970	%	
Akkerbouw	2 060	12,6	1 573	8,4	76
Rundvee	12 219	74,4	14 564	77,5	119
Veredeling	2 141	13,0	2 660	14,1	124
Totaal	16 421	100,0	18 796	100,0	114

De toeneming van de produktieomvang bedroeg 2,75% per jaar. De akkerbouw nam af met $\pm 5\%$ per jaar en de rundveehouderij en de veredeling groeiden met 3,5% à 4,5% per jaar. De uitbreiding van de produktieomvang werd veroorzaakt door:

- de intensivering van het graslandgebruik. In 1965 was het aantal sbe per ha gras 5,36 en in 1970 6,05. De toeneming hierdoor bedroeg 1 374 sbe;
- uitbreiding van het grasland met 136 ha (waardoor de produktie toenam met 326 sbe);
- intensivering van het bouwlandgebruik. De gemiddelde omvang per ha bedroeg in 1965 3,7 sbe en in 1970 4,05. De toeneming hierdoor bedroeg 136 sbe;
- door de uitbreiding van de veredelingssector met 519 sbe.

De uitbreiding van de produktieomvang kwam voor ongeveer 58% tot

stand door intensivering van het graslandgebruik, voor 14% door de uitbreiding van de oppervlakte grasland, voor 6% door intensivering van het bouwlandgebruik en voor 22% door uitbreiding van de veredeling.

§ 4. De rundveehouderij

In 1965 werden op de bedrijven waarop melkvee voorkwam gemiddeld per bedrijf \pm 14 koeien gehouden. In 1970 was dat gemiddelde 20 (zie tabel 28).

Tabel 28. De eenheden waarin het melkvee gehouden wordt in 1965 en 1970

Aantal bedrijven	Omvang van de eenheden (aantal koeien)					per bedrijf
	< 10	10-<20	20-<30	30 en >	totaal	
In 1965	56	116	38	6	216	14,3
In 1970	26	83	52	33	194	20,0
% in 1965	25,9	53,7	17,6	2,8	100	
% in 1970	13,4	42,8	26,8	17,0	100	

Het aantal bedrijven met minder dan 20 melkkoeien bedroeg in 1965 172 en in 1970 109. Eenheden van minder dan 30 melkkoeien zijn uit oogpunt van efficiency te klein. Door vergroting zijn aanzienlijke schaalvoordelen te bereiken. In 1970 was slechts 17% van de eenheden groter dan 30 melkkoeien.

De groei van de eenheden is veroorzaakt door de vermindering van het aantal bedrijven met melkvee en door uitbreiding van de veestapel. Het aantal bedrijven met melkkoeien verminderde met 22. De uitbreiding van de melkveestapel is teweeggebracht door intensivering van het graslandgebruik en door uitbreiding van de oppervlakte grasland. In 1965 werden gemiddeld 135 melkkoeien per 100 ha grasland gehouden, in 1970 was dit toegenomen tot 160. De intensivering op de grote bedrijven was sterker dan op de kleinere. In 1965 was de intensiteit op de kleine bedrijven al aanzienlijk hoger dan op de grote bedrijven. In de periode 1965-1970 zijn deze verschillen sterk verminderd (zie tabel 29).

Tabel 29. De aantallen melkkoeien per 100 ha grasland in 1965 en in 1970

Oppervlakte	1965		1970	
	aantal bedrijven	koeien p.100 ha	aantal bedrijven	koeien p. 100 ha
< 5 ha	13	151	9	173
5 - < 10 ha	83	153	67	171
10 - < 15 ha	60	140	53	162
15 - < 20 ha	28	125	29	164
20 - < 30 ha	23	119	28	144
30 ha en meer	9	126	8	165
Totaal	216	135	194	160

Wanneer op de 2 247 ha grasland in 1965 de intensiteit van het gebruik in 1970 zou zijn voorgekomen, dan zouden er 558 koeien meer gehouden zijn. In totaal werden in 1970 778 koeien meer gehouden dan in 1965. De uitbreiding van de melkveestapel is dus voor 72% veroorzaakt door intensivering van het graslandgebruik en de rest door de toeneming van de oppervlakte grasland. Deze uitbreiding bedroeg 137 ha.

Nam het aantal melkkoeien toe met 25%, het aantal stuks jongvee deed dat met 12%, nl. van 2 903 tot 3 263. Het aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien kwam hiermee op 84. Van veel minder betekenis is het houden van mestvee. In 1965 betrof dit 172 stuks, in 1970 110. In gebieden waar de verkaveling slecht is treft men vaak ongunstiger verhoudingen aan tussen melkkoeien en overig vee. Men laat het jongvee dan de verder afgelegen percelen beweiden en houdt het melkvee zo dicht mogelijk bij huis. In dit gebied blijkt het over het algemeen niet nodig te zijn om deze reden jongvee aan te houden.

§ 5. De akkerbouw

Zoals in het voorgaande reeds is gesteld neemt de akkerbouw in betekenis af. In 1965 had nog bijna driekwart van de bedrijven bouwland (157). Het areaal bedroeg 557 ha. In 1970 had nog 38% van de bedrijven bouwland (76). De oppervlakte bouwland bedroeg 388 ha. Het bouwlandareaal nam dus af met 169 ha (zie tabel 23). De gemiddelde oppervlakte bouwland per bedrijf nam toe van 3,5 tot 5,1 ha. Het gemiddelde geeft in dit geval geen juist beeld. De 5 gespecialiseerde akkerbouwbedrijven hadden 153 ha bouwland, de 9 gemengde bedrijven hadden 134 ha bouwland en de overige 62 bedrijven slechts 101 ha. Van het totaal van 388 ha bouwland was 323 ha gelegen in het deelgebied Avereest, 51 ha in IJhorst en 14 ha in Weemerveld.

De voornaamste produkten welke verbouwd worden zijn granen en fabrieksaardappelen. In 1965 werd 73% van het bouwland beteeld met granen en 18% met fabrieksaardappelen. De granen namen flink af in betekenis en de fabrieksaardappel werd belangrijker. In 1970 werd 57% van de oppervlakte beteeld met granen en 36% met fabrieksaardappelen (zie tabel 30).

Tabel 30. De ontwikkeling van het bouwlandgebruik van 1965 tot 1970

	1965		1970	
	aantal ha	%	aantal ha	%
Granen	410	73	221	57
Consumptieaardappelen	25	5	16	4
Fabrieksaardappelen	100	18	137	36
Suikerbieten	12	2	5	1
Voederbieten	10	2	2	0
Snijmaïs	-	-	7	2
Totaal	557	100	388	100

Met de huidige teelttechnieken is een verdere intensivering tot 50% aardappelen, 25% granen, 15% suikerbieten en 10% overige gewassen mogelijk 1). Dit optimale bouwplan betekent dat een produktieomvang van 4,85 sbe per ha bereikt wordt. In 1970 was deze produktieomvang 4,05 sbe. Het hogere percentage granen is er debet aan dat het optimale bouwplan niet bereikt wordt. Een gedeelte hiervan zou vervangen kunnen worden door suikerbieten en aardappelen. Omzetting in grasland zal echter de mogelijkheid geven tot intensiever grondgebruik dan met zuivere akkerbouw bereikbaar is.

§ 6. De veredelingsproduktie

De veredeling vormde in 1970 14% van de produktieomvang. In 1965 was dit 13%. Men heeft slechts in bescheiden mate gekozen voor uitbreiding van de veredelingsproduktie. In andere gedeelten van Overijssel (vooral Salland) is de veredeling wel sterk uitgebreid. Zowel Staphorst als Avereest horen b.v. tot de gemeenten met de kleinste uitbreiding van de varkenshouderij in Overijssel 2).

Bijna 80% van de veredeling in het Westerhuizingerveld werd geleverd door de varkenshouderij. De fokkerij is hierbij van veel meer betekenis dan de mesterij. De overige veredelingstakken zijn van minder betekenis.

Tabel 31. De groei van de produktieomvang in de verschillende veredelingstakken

	Omvang in sbe			
	1965	%	1970	%
Fokzeugen	1 452	69	1 693	65
Mestvarkens	286	15	332	13
Mestkalveren	44	2	168	6
Mestkuikens	4	0	40	2
Leghennen	312	14	378	14
Totaal	2 098	100	2 611	100

In Westerhuizingerveld treffen we dezelfde ontwikkelingen in de verdeling aan als in andere gebieden, nl. uitbreiding van de totale omvang en vermindering van het aantal bedrijven waarop een bepaalde produktietak voorkomt. In 1965 werden op 142 bedrijven fokzeugen en op 93 bedrijven mestvarkens gehouden (op 68 bedrijven werden zowel fokzeugen

1) Interim-rapport Reconstructiecommissie Veenkoloniën 1972.

2) "De landbouw in Overijssel. Blik in het verleden, zicht op de toekomst". Provinciale Raad voor de bedrijfsontwikkeling in Overijssel, december 1970 blz. 33.

als mestvarkens gehouden). De eenheden waarin ze gehouden werden waren echter veelal klein. Het gemiddelde aantal fokzeugen per bedrijf in 1970 was 10 (zie tabel 32) en het gemiddelde aantal mestvarkens was 29 (zie tabel 33).

Tabel 32. De ontwikkeling van de aantallen bedrijven met fokzeugen van 1965 tot 1970 en de grootte van de eenheden naar de oppervlakte van de bedrijven

Oppervlakte	Bedrijven met fokzeugen		Aantal fokzeugen		Aantal per bedrijf		Omvang van de eenheden in 1970		
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	<10	10-30	30 en >
< 5 ha	10	3	79	128	8	43	2	-	1
5 - 10 ha	58	45	341	400	59	9	29	16	-
10 - 15 ha	39	27	174	167	45	6	25	2	-
15 - 20 ha	17	16	166	147	10	9	11	5	-
20 - 30 ha	16	17	124	178	8	10	12	4	1
30 ha en >	2	3	24	38	12	13	1	2	-
Totaal	142	111	908	1 058	6	10	80	29	2
Avereest	48	39	300	328	7	8	28	11	-
IJhorst	52	42	397	473	8	11	29	11	2
Weemerveld	42	30	211	257	5	9	23	7	-

Nagenoeg alle bedrijven met fokzeugen hadden eenheden welke van dien aard zijn dat door uitbreiding aanzienlijke schaalvoordelen behaald kunnen worden. Dit is nl. het geval bij de bedrijven met minder dan 30 fokzeugen. In 1970 waren er 2 bedrijven die een grotere eenheid hadden.

De fokzeugen zijn niet in bepaalde grootteklassen geconcentreerd. Voorheen zagen we al dat ze op het merendeel van de bedrijven voorkomen. De grotere eenheden blijken voornamelijk op de kleinere bedrijven te worden gehouden. Er zijn echter ook veel kleine bedrijven met kleine eenheden.

Ook van een regionale concentratie is geen sprake. In Weemerveld werden ongeveer evenveel mestvarkens gehouden als in de deelgebieden IJhorst en Avereest te zamen. Daar staat tegenover dat er minder fokzeugen voorkwamen. (Tabel 33, zie blz. 41).

De leghennen, de mestkalveren en de mestkuikens vormen te zamen 22% van de omvang van de veredeling. In elk van deze produktietakken is de tendentie tot schaalvergroting te bespeuren. Opvallend is de vermindering van het aantal bedrijven met leghennen. In 1965 waren er nog leghennen op 72 bedrijven, in 1970 nog op 11 (zie tabel 34). Ook het aantal bedrijven waarop mestkalveren voorkwamen verminderde. In 1970 waren er nog 3 bedrijven met mestkalveren, alle drie met een behoorlijke omvang.

Tabel 33. De aantallen mestvarkens per deelgebied in 1965 en in 1970

	Avereest		Ijhorst		Weemerveld		Totaal	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970
Bedrijven met mestvarkens	30	23	33	24	30	23	93	70
Mestvarkens (aantal)	341	409	770	613	676	1 055	1 787	2 077
Mestvarkens per bedrijf	11	18	23	26	23	46	19	29
<u>Omvang van de eenheden:</u>								
< 100	29	21	31	22	27	20	87	63
100-200	1	2	1	1	3	2	5	5
200 en >	-	-	1	1	-	1	1	2

Tabel 34. De leghennen, mestkuikens en mestkalveren in 1965 en in 1970

	Aantal bedrijven		Aantal dieren		Dieren p. bedrijf		De omvang v.d. eenh. in 1970		
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	<10 sbe	10-50 sbe	50 en >sbe
Leghennen	72	11	15 584	18 940	216	1 722	8	-	3
Mestkuikens	1	1	1 000	10 000	1 000	10 000	-	1	-
Mestkalveren	13	3	111	420	9	140	-	2	1

Tabel 35. De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking in Westerhuizingerveld, in enige andere
ruilverkavelingsgebieden en in Nederland.

	Westerhuizingerveld			Dedemsvaart			Ruinerwold - Koekange			Nederland		
	aantal in	daling %		aantal in	daling %		aantal in	daling %		aantal in	daling	
	1965 1970	per jaar		1960 1968	per jaar		1964 1969	per jaar		1965 1970	p. jaar	
Bedr. hoofden	215	200	-1,75	518	413	-2,25	549	489	-2,25	183 000	156 000	-3,20
Familieleiden	62	50	-4,00	186	116	-5,75	113	78	-7,00	54 000	38 000	-5,25
Vreemden	11	14	+5,00	81	37	-8,25	27	27	0,00	68 500	53 000	-4,75
Totaal	288		-1,75	785	566	-3,50	689	594	-3,90	305 500	247 000	-4,00

§ 7. De samenstelling en de ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking en van de arbeidsbezetting

De agrarische beroepsbevolking op de A+B-bedrijven nam af van 288 tot 264 personen of 1,75% per jaar. In het ruilverkavelingsgebied Dedemsvaart nam de beroepsbevolking af met 3,5% per jaar (van 1960 tot 1968) en in het blok Ruinerwold-Koekange met 2,9% per jaar (1964-1969), in Nederland met 4% (zie tabel, 35, blz. 42).

Zowel het aantal bedrijfshoofden als het aantal overige arbeidskrachten verminderde langzamer dan elders. De geringere vermindering van het aantal bedrijfshoofden kan samenhangen met de geringe vermindering van het aantal bedrijven. Zoals in hoofdstuk II is weergegeven werd na beroepsbeëindiging van oudere bedrijfshoofden of na beroepsverandering het bedrijf relatief vaak voortgezet door een vreemde. De verklaring voor de geringere vermindering van de overige arbeidskrachten moet misschien gezocht worden in het feit dat reeds in 1965 de arbeidsbezetting laag was (1,3 arbeidskracht per bedrijf). In andere gebieden was de arbeidsbezetting hoger.

De arbeidsbezetting varieert naar bedrijfsgrootte. De bedrijven kleiner dan 10 ha zijn nagenoeg alle eenmansbedrijven (zie tabel 36).

Tabel 36. De arbeidsbezetting naar bedrijfsoppervlakte en deelgebied in 1965 en in 1970

Oppervlakte	Aant.bedrijven		Aant.arb.kr.		Arbeidsbezetting	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970
< 5 ha	15	12	16	14	1,1	1,2
5 - < 10 ha	83	67	94	73	1,1	1,1
10 - < 15 ha	60	53	76	63	1,3	1,2
15 - < 20 ha	29	29	42	45	1,4	1,6
20 - < 30 ha	23	29	37	48	1,6	1,7
30 ha en meer	10	11	23	21	2,3	1,9
Totaal	220	201	288	264	1,3	1,3
Avereest	86	80	116	102	1,3	1,3
IJhorst	74	65	98	90	1,3	1,4
Weemerveld	60	56	74	72	1,2	1,3

Op de bedrijven boven de 20 ha waren hoofdzakelijk twee arbeidskrachten werkzaam. Ook op deze bedrijven heeft zich geen vermindering van de arbeidsbezetting voorgedaan. De arbeidsbezetting per gebied varieerde slechts weinig. In Avereest en Weemerveld bedroeg deze 1,3 en in IJhorst 1,4. Op 14 bedrijven was in 1970 een vreemde arbeidskracht werkzaam. In 1 geval betrof het een zoon die op het bedrijf van de vader meewerkte, maar elders woonde. De produktieomvang van de bedrijven met vreemde arbeidskrachten bedroeg in 1970 gemiddeld 214 sbe, de produktieomvang per arbeidskracht bedroeg 94 sbe. De gemiddelde op-

pervlakte van deze bedrijven was 30,39 ha. Van deze bedrijven met vreemde arbeidskrachten waren er 4 gespecialiseerde rundveehouderijbedrijven, 1 was veredelingsbedrijf en 1 akkerbouwbedrijf. Voorts waren er 2 rundveehouderijbedrijven met veredeling waarop vreemde arbeidskrachten voorkwamen en 3 gemengde bedrijven. Van deze bedrijven met vreemde arbeidskrachten lagen er 7 in IJhorst en 4 in Avereest.

Ook tussen de bedrijfstypen zijn in het algemeen geen grote verschillen. De bedrijven met akkerbouw hebben een iets hogere arbeidsbezetting dan de veeteeltbedrijven en de veredelingsbedrijven. Het betreft hier bedrijven die over het algemeen wat groter zijn.

§ 8. De produktieomvang per man

De produktieomvang per man nam toe met gemiddeld 14 sbe van 57 sbe per man in 1965 tot 71 sbe in 1970, een toeneming van 4,5% per jaar. De vermindering van het aantal arbeidskrachten bedroeg 1,75% per jaar en de groei van de produktieomvang 2,75% per jaar. De produktiviteitsstijging in de Nederlandse landbouw als geheel bedroeg 5,5% à 6% per jaar. Het verschil met de ontwikkeling in Nederland wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het verschil in afnemings van de beroepsbevolking.

Er zijn verschillende factoren welke invloed hebben op de produktieomvang per man. Allereerst is dit de grootte van het bedrijf. We zagen reeds dat 85% van de produktie grondgebonden was. Ondanks de verschillen in arbeidsbezetting tussen grote en kleine bedrijven is de produktieomvang per man op de kleine bedrijven lager dan op de grotere (zie tabel 37).

Tabel 37. De produktieomvang per man naar grootteklasse in 1965 en in 1970 (zonder veredelingsbedrijven)

	1965			1970		
	Aantal bedrijven	Aantal arb.kr.	Sbe p. man	Aantal bedrijven	Aantal arb.kr.	Sbe p. man
< 5 ha	13	14	28	8	9	27
5 - < 10 ha	83	94	45	67	73	56
10 - < 15 ha	60	76	55	53	63	68
15 - < 20 ha	29	42	65	29	45	71
20 - < 30 ha	23	37	77	29	48	85
30 ha en meer	10	23	79	11	21	110
Totaal	218	286	57	197	259	70

Hieruit blijkt dat de bedrijfsoppervlakte voor veel boeren een belemmering is om een voldoende omvang te bereiken.

De tweede factor welke invloed heeft op de produktieomvang per arbeidskracht is de produktietak waarin men werkzaam is. Dit komt naar

voren in de gemiddelde produktieomvang per arbeidskracht naar bedrijfstype.

Tabel 38. De produktieomvang per arbeidskracht naar bedrijfstype in 1965 en in 1970

		Aantal bedrijven		Aantal sbe per man	
		1965	1970	1965	1970
Type	1	91	122	56	68
	2	33	14	50	68
	3	47	25	55	70
	4	9	5	65	87
	5	5	5	81	89
	6	2	4	98	119
	7	11	17	57	72
	8	22	9	65	80
Totaal		220	201	58	71

De produktieomvang per man op de veredelingsbedrijven was 119 sbe in 1970 (type 6). Ook de types 4, 5 en 8 (de akkerbouwbedrijven en de bedrijven met akkerbouw) hadden een wat hogere produktieomvang per arbeidskracht dan de bedrijven met hoofdzakelijk veehouderij (type 1, 2, 3 en 7). Het feit dat de bedrijven in type 4, 5 en 8 gemiddeld een grotere oppervlakte hebben speelt ook hier een rol. Hadden deze bedrijven met akkerbouw een zelfde oppervlakte als de veeteeltbedrijven dan zou de produktieomvang lager geweest zijn.

De derde factor welke invloed heeft op de produktieomvang per man is de arbeidsbezetting van de bedrijven. De arbeidsbezetting wordt in zekere mate beïnvloed door de opvolging. Wanneer de opvolger op het bedrijf gaat werken, wordt de produktie niet in die mate uitgebreid dat de produktieomvang per man op hetzelfde peil blijft. Vaak zal dit ook niet mogelijk zijn omdat in de beginperiode dat de opvolger op het bedrijf werkt deze nog niet als een volwaardige arbeidskracht gezien kan worden, terwijl later de vader niet meer als een volwaardige arbeidskracht geldt (zie tabel 39).

Tabel 39. De produktieomvang per man op de eenmansbedrijven en op de tweemansbedrijven in 1965 en in 1970

Arbeidsbezetting	1965			1970		
	aantal bedrijven	sbe per bedrijf	sbe per man	aantal bedr.	sbe per bedr.	sbe per man
Een man	140	68,2	68,2	137	75,9	75,9
Twee man	49	98,3	49,2	55	130,2	65,1

Op de bedrijven waarop één man werkzaam was, was de gemiddelde produktieomvang per man in 1965 68,2 sbe en op die waarop 2 arbeidskrachten werkzaam waren was deze 49,2 sbe. In 1970 was de produktieomvang per arbeidskracht op de eenmansbedrijven 75,9 sbe en op de tweemansbedrijven 65,1 sbe.

De produktieomvang per man uitgedrukt in standaardbedrijfseenheden vormt een indicator voor het inkomen. Het arbeidsinkomen per sbe was (op pachtbasis) voor de grotere weidebedrijven in het Oostelijk, Centraal en Zuidelijk Zandgebied f 182,- en voor de kleinere f 173,- 1). Ongeveer 3/4 van de grond is in eigendom of wordt gepacht van de ouders. Om de werkelijkheid geen geweld aan te doen moet dit arbeidsinkomen vermindert worden met f 32,- resp. f 40,50. Het gemiddelde arbeidsinkomen per sbe is dus f 141,25. Nu zijn niet alle bedrijven in het Westerhuizingerveld weidebedrijven, er zijn ook enkele akkerbouwbedrijven en enkele veredelingsbedrijven. We menen echter met dit kengetal te kunnen volstaan omdat bijna 78% van de produktie in dit gebied plaatsheeft in de rundveehouderij. De produktieomvang per arbeidskracht was in 107 gevallen lager dan 60 sbe welke produktieomvang overeenkomt met een arbeidsinkomen van minder dan f 10 650,-, in 116 gevallen lag deze tussen de 60 en de 100 sbe en in 41 gevallen was deze groter dan 100 sbe (zie tabel 40). Dit betekent niet dat alle arbeidskrachten met een lage produktieomvang een laag arbeidsinkomen hadden. Men kan nl. door efficiënt te werken een hoger arbeidsinkomen per sbe halen. Bij de berekening zojuist is uitgegaan van gemiddelden.

Tabel 40. De produktieomvang per arbeidskracht

	Aantal arbeidskrachten
< 40 sbe (f 5 700,-)	31
40 - 50 sbe (f 5 700,- - f 7 100,-)	31
50 - 60 sbe (f 7 100,- - f 8 500,-)	45
60 - 70 sbe (f 8 500,- - f 9 900,-)	35
70 - 80 sbe (f 9 900,- - f 11 300,-)	44
80 - 100 sbe (f 11 300,- - f 14 100,-) x)	37
100 - 120 sbe (f 14 100,- - f 16 900,-)	23
120 - 140 sbe (f 16 900,- - f 19 800,-)	13
140 - 180 sbe (f 19 800,- - f 25 400,-)	3
≥ 180 sbe (f 25 400,-)	2

x) Ter vergelijking: het CAO-loon (incl. sociale lasten) van vakarbeiders op veehouderijbedrijven was in het boekjaar 1969/'70 f 12 450,-, zie Bul 1971, blz. 30.

§ 9. De landbouw in Westerhuizingerveld in 1985

In hoofdstuk II is weergegeven dat we mogen verwachten, dat het aantal bedrijven in de komende periode sneller zal verminderen dan van

- 1) Zie "Bedrijfsuitkomsten in de landbouw", LEI, augustus 1971, blz. 124 en 161.

1965 tot 1970, doordat er meer boeren hun beroep zullen beëindigen en op een geringer percentage bedrijven zal worden opgevolgd. Het aldus berekende aantal bedrijven in 1985 is 124.

De oppervlakte cultuurgrond in 1965 was 2 854 ha, in 1970 was deze 2 804 ha. De oppervlakte cultuurgrond zal iets verminderen in de komende 15 jaar en is voor 1985 op 2 650 ha gesteld. De gemiddelde bedrijfs-grootte zal toenemen van 13,9 ha tot 22,1 ha in 1985. De bedrijfsgrootte-verdeling is weergegeven in hoofdstuk II. De gemiddelde oppervlakte van de bedrijven met grondgebonden produktie zal iets groter zijn daar er onder deze 124 bedrijven er enkele zullen zijn met veredeling en weinig cultuurgrond.

De uitbreiding van de produktieomvang bedroeg in de afgelopen periode 2,75% per jaar. Deze kwam tot stand door intensivering van het graslandgebruik, door omzetting van bouwland in grasland en door uitbreiding van de veredeling. We verwachten dat de inkrimping van het bouwlandareaal in gelijk tempo zal doorblijven gaan. Deze inkrimping bedroeg 7% per jaar. De oppervlakte bouwland in 1970 bedroeg 388 ha. In 1985 zal deze dus nog 131 ha bedragen. Het bouwlandgebruik op deze bedrijven met bouwland zal intensiever zijn dan in 1970 (4,05 sbe per ha) nl. 4,85 sbe per ha. Deze intensiteit is het maximum voor veenkoloniale bedrijven. De produktieomvang van de akkerbouw zal in 1985 dus nog 636 sbe bedragen.

De totale oppervlakte in 1985 is 2 650 ha, waarvan 131 ha bouwland. De oppervlakte grasland is dus 2 519 ha. De intensiteit van het gebruik van het grasland nam in de afgelopen periode toe. Het aantal sbe voor rundveehouderij per ha grasland bedroeg 5,37 in 1965 en 6,04 in 1970. We verwachten dat deze intensivering in de komende periode iets minder sterk zal zijn. Doortrekken van de lijn zou namelijk betekenen dat per ha grasland het aantal sbe 8,57 zou zijn. Deze intensiteit wordt bereikt wanneer men per ha grasland 2,5 à 3 melkkoeien met bijbehorend jongvee houdt. Een intensiteit van 2 à 2,5 stuks melkvee per ha lijkt echter wel mogelijk. Het aantal sbe per ha grasland bedraagt dan 7. De produktieomvang van de rundveehouderij zou volgens deze berekening dus 17 633 sbe zijn.

De groei van de veredelingsproduktie bedroeg in de afgelopen periode 4,5% per jaar. Het lijkt mogelijk dat deze groei in de komende periode zal doorgaan. De produktieomvang van de veredeling zal in 1985 dus 5 070 sbe kunnen bedragen (was in 1970 2 660 sbe).

De produktieomvang van de akkerbouw, de rundveehouderij en de veredeling komt in 1985 volgens deze berekening op 23 338 sbe. Dit komt neer op een toeneming van 1,5% per jaar. In 1985 zullen er 124 bedrijven zijn. De produktieomvang per bedrijf, welke in 1970 nog slechts 91,1 sbe bedroeg, zal meer dan verdubbelen en in 1985 188 sbe bedragen. De groei van de produktieomvang per bedrijf zal volgens deze berekening 4,75% bedragen. In de periode 1965-1970 was deze 4 à 4,25%.

In bijlage 3 is de spreiding van de bedrijven over de sbe-klassen in 1965 en 1970 berekend en is een vooruitberekening gemaakt voor 1985. Volgens deze berekening zullen er in 1985 nog 20 bedrijven zijn welke een produktieomvang hebben van minder dan 100 sbe, 50 met een omvang

van 100 tot 180 sbe en 54 met een grotere omvang. In deze tabel is tevens berekend over hoeveel grond deze bedrijven zullen beschikken. De bedrijven die kleiner zijn dan 100 sbe zullen 6,60% van de grond gebruiken (175 ha). De bedrijven met een omvang van 100 tot 180 sbe zullen 29,90% van de grond in gebruik hebben (792 ha), en de bedrijven met een omvang van meer dan 180 sbe zullen over 63,5% van de grond beschikken (1 683 ha).

HOOFDSTUK IV

SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING

Samenvatting

1. Het ruilverkavelingsgebied Westerhuizingerveld (+ 4 000 ha) ligt tussen Staphorst en Balkbrug (gemeente Avereest) in het noorden van de provincie Overijssel. Het gebied ligt momenteel hoofdzakelijk in grasland. Een gedeelte werd pas in het begin van deze eeuw in cultuur gebracht, nadat erveen afgegraven was. Hierdoor heeft dit gedeelte nog enigszins een veenkoloniaal karakter.
2. De bevolkingsgroei in Avereest en Staphorst verliep vrij traag. Het geboortecijfer was weliswaar hoger dan in vele andere gebieden in Nederland, doch beide gemeenten hadden jarenlang een negatief migratiesaldo. De werkgelegenheid groeide minder snel dan de beroepsbevolking. De werkgelegenheid in de landbouw liep achteruit. Die in de industrie is in Dedemsvaart al sinds de tweede wereldoorlog nauwelijks vooruitgegaan. In Staphorst is de industrialisatie nog in een beginfase. De werkgelegenheid in de dienstensector vertoonde een behoorlijke groei, doch deze was onvoldoende om het aanbod van werknemers op te vangen. Het forensisme is sterk toegenomen.
3. IJhorst is het enige dorp dat binnen de grenzen van het ruilverkavelingsgebied valt. In het Streekplan IJssel-Vechtdelta wordt gesteld dat men er de vestiging van niet-agrariërs zo gering mogelijk wil maken. Met de vraag naar grond voor uitbreidingsplannen behoeft dus geen rekening te worden gehouden. Ook voor wegeaanleg zal naar het zich laat aanzien niet veel grond nodig zijn.
4. Het gebied rond IJhorst staat bekend als recreatief aantrekkelijk gebied evenals het gebied ten noordoosten van Balkbrug. In deze gebieden zijn enige campings gelegen en enige accommodaties voor dagrecreatie. Er is een duidelijke groei in de behoefte aan deze voorzieningen. Deze campings hebben evenwel momenteel ook in het vakantie seizoen doorgaans nog een overcapaciteit. Volgens de zegslieden zullen de bestaande campings de groei in de komende 5 à 10 jaar kunnen opvangen.
5. Het dal van de Reest in het noorden en oosten van het gebied staat bekend om zijn natuurwetenschappelijke en landschappelijke waarde. In de (ontwerp-) bestemmingsplannen heeft dit gebied de bestemming natuurgebied gekregen. Deze bestemming zal vergaande beperkingen opleggen, zodat voor een normale agrarische exploitatie geen ruimte meer zal zijn. Het gebied rond IJhorst, een strook langs het natuurgebied langs de Reest en een gedeelte tussen Balkbrug en het Staatsbos Staphorst wijst volgens de plannen de bestemming agrarisch ge-

bied met landschappelijke waarde, waardoor eveneens bepaalde beperkingen aan het agrarisch gebruik worden opgelegd. De rest van het ruilverkavelingsgebied wordt gezien als agrarisch gebied met agrarische bouwpercelen.

6. In 1965 lagen er in het ruilverkavelingsgebied 220 landbouwbedrijven (A+B-bedrijven). In 1970 waren dit er 201. Het aantal C- en D- geregistreerden verminderde van 84 tot 62. De vermindering van het aantal agrarische bedrijven (A+B) bedroeg in deze periode van 5 jaar 1,8% per jaar. De vermindering verliep langzamer dan in Overijssel als geheel (-2,8% per jaar) en Nederland als geheel (-3,0% per jaar). Hoewel het percentage boeren dat bij de beroepsbeëindiging opgevolgd werd door een zoon of schoonzoon laag was (37%) en hoewel het beroepsveranderingspercentage bijna 1% per jaar bedroeg resulteerde dit niet in een snelle vermindering van het aantal bedrijven. De oorzaak hiervan was dat er nogal veel bedrijven overgenomen werden door een vreemde. In ongeveer de helft van de gevallen was deze afkomstig uit Staphorst of Rouveen.
7. De gemiddelde oppervlakte van de 220 bedrijven in 1965 was 13 ha. De 201 bedrijven in 1970 hadden een gemiddelde bedrijfsoppervlakte van 13,9 ha. De produktieomvang van de bedrijven nam toe van 75 sbe per bedrijf in 1965 tot 94 sbe in 1970, een toeneming van 4,75% per jaar. De toeneming van de produktieomvang verliep sneller dan die van de gemiddelde bedrijfsoppervlakte. Dit werd enerzijds veroorzaakt door intensivering van het grondgebruik (omzetting van bouwland in grasland, meer melkkoeien per ha grasland en intensiever bouwlandgebruik), anderzijds door een lichte uitbreiding van de veredeling.
8. In hoofdstuk II § 5 is een vooruitberekening gemaakt van het aantal bedrijven. Volgens deze berekening zullen er in 1985 124 landbouwbedrijven zijn. Dit betekent een vermindering van 3,1% per jaar.
9. Uitgaande van deze vermindering van het aantal bedrijven en een geringe afnemende van de totale oppervlakte cultuurgrond zal de gemiddelde bedrijfsgrootte in 1985 22 ha zijn.
10. De resultaten van de vooruitberekening werden geconfronteerd met een indeling in blijvers en wijkers. Bij deze indeling welke in het begin van 1972 gemaakt werd was de vraag of men verwachtte dat een bedrijf de komende 10 jaar zou blijven voortbestaan of dat het zou worden opgeheven. Van de 201 bedrijven in 1970 werden er in 1972 133 ingedeeld in de categorie blijvers, 15 in de categorie twijfelaars en 42 bij de wijkers. In de periode 1970-1972 waren 11 bedrijven opgeheven. Wanneer we corrigeren voor het verschil in termijn en voor beroepsovergang van C- en D-bedrijf naar A- of B-bedrijf blijkt dat de resultaten van deze twee methoden weinig verschillen.

11. Als de ontwikkeling inderdaad verloopt zoals bij de "blijvers- wij- kersindeling" voorzien werd zal door het opheffen van bedrijven de komende 10 jaar 350 à 500 ha grond vrijkomen.
12. De verkaveling van de bedrijven is vergeleken met de verkaveling in andere gebieden niet ongunstig. De kwaliteit van de bedrijfsgebou- wen is over het algemeen niet zo best. Van de bedrijfsgebouwen werd 28% goed genoemd, 53% matig en 19% slecht.
13. Een toenemend percentage van de grond wordt gebruikt als grasland. In 1965 was dit 80%, in 1970 86%. In 1970 waren er 122 van de be- drijven zuivere weidebedrijven, er waren \pm 5 akkerbouwbedrijven en 2 veredelingsbedrijven. De overige bedrijven waren minder gespe- cialiseerd. De veehouderij nam op deze over het algemeen de be- langrijkste positie in.
14. De totale productieomvang nam van 1965 tot 1970 toe met 2,75% per jaar. Deze toeneming kwam voor ongeveer 58% tot stand door in- tensivering van het graslandgebruik, voor \pm 24% door uitbreiding van de oppervlakte grasland, voor \pm 6% door intensivering van het bouw- landgebruik en voor \pm 22% door uitbreiding van de veredeling. Van de totale productieomvang bestond in 1970 8,4% uit akkerbouw, 77,5% uit rundveehouderij en 14,1% uit veredelingsproductie.
15. Het aantal bedrijven met melkkoeien verminderde van 216 tot 194. Het aantal melkkoeien per bedrijf was in 1965 14,3 en in 1970 20,0. Slechts 17% van de bedrijven met melkkoeien had in 1930 een een- heid van 30 of meer. Het aantal melkkoeien per 100 ha grasland nam snel toe nl. van 135 in 1965 tot 160 in 1970. Het aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien was in 1970 tamelijk laag nl. 84.
16. Het aantal bedrijven met bouwland nam af van 157 tot 76. Op het grootste gedeelte van deze bedrijven is het bouwland van onderge- schikte betekenis. De granen namen geleidelijk een minder omvang- rijke positie in en de teelt van de aardappel werd belangrijker. Het percentage granen verminderde van 73% tot 57%, het percentage aardappelen bedroeg in 1965 23% en in 1970 40%.
17. In de sector veredeling komt het houden van fokzeugen op de eerste plaats met 69% van de veredelingsproductie in 1970. Daarna volgden de leghennen en de mestvarkens met resp. 14% en 13%. Mestkalve- ren en mestkuikens kwamen slechts op enkele bedrijven voor. De groei van de veredeling verliep in dit (weide-) gebied langzamer dan elders in Overijssel. De eenheden waarin de fokzeugen en de mest- varkens gehouden werden waren meestal klein. Wil men in gelijk tempo meegroeien met de rest van Overijssel dan zal men dit duide- lijk onder ogen moeten zien en dienen hier in versneld tempo be- drijfsaanpassingen plaats te hebben.

18. De vermindering van de agrarische beroepsbevolking bedroeg 1,75% per jaar. Dit is zoals we ook gezien hebben bij het aantal bedrijven langzamer dan in andere gebieden. De vermindering in de provincie Overijssel als geheel was b.v. in deze periode $\pm 4\%$ per jaar. De oorzaak is gelegen in de geringe geneigdheid tot beroepsverandering en in het feit dat relatief veel vrijkomende bedrijven overgenomen werden door vreemden.
19. De produktieomvang groeide met 2,75% per jaar. Het aantal arbeidskrachten verminderde met 1,75% per jaar. De groei van de produktieomvang per man bedroeg dus 4,5% per jaar. Hiermee bleef men in Westerhuizingerveld iets achter bij de stijging van de produktieomvang per arbeidskracht in Nederland als geheel.

Slotbeschouwing

In dit rapport komt naar voren dat er zich geleidelijk enkele belangrijke ontwikkelingen in het ruilverkavelingsgebied voordoen. Dit zijn met name de groei van de belangstelling van niet-agrarische zijde voor dit gebied en het streven naar rendabele bedrijven van de boeren in het gebied.

De groei van de belangstelling van niet-agrarische zijde is een gevolg van de toeneming van de welvaart. Deze bestaat er o.a. in dat men meer vrije tijd tot zijn beschikking heeft, dat men mobieler wordt en dat men meer belangstelling krijgt voor de natuur. Deze groei van de belangstelling van buiten de landbouw komt tot uiting in het kamperen op de campings onder IJhorst en Balkbrug. Voorts in het overnemen van niet-agrariërs van oude boerderijtjes en ten slotte in de waardering welke men heeft voor het natuurschoon in het gebied en wel voor het stroomgebied van de Reest, voor de verbinding tussen Balkbrug en het Staatsbos Staphorst en voor de omgeving van IJhorst. Deze belangstelling van niet-agrarische zijde wordt ook duidelijk in de (ontwerp-) bestemmingsplannen voor het buitengebied in Avereest en Staphorst.

De tweede ontwikkeling welke van groot belang is doet zich voor in de landbouw. Om als agrariër het inkomen op peil te houden is het nodig voortdurend de omvang van het bedrijf te vergroten en de produktie efficiënter te doen verlopen. Een aantal boeren in dit gebied slagen er niet in de produktieomvang te vergroten. Toch nemen slechts enkelen de beslissing om van beroep te veranderen. Daarbij komt dat er van buiten het gebied belangstelling is vrijkomende bedrijfjes over te nemen. Het gevolg hiervan is dat de vergroting van de bedrijfsoppervlakte slechts traag verloopt. De produktieomvang op een aantal bedrijven is wel ver-groot nl. door meer koeien per ha te houden en door bouwland om te zetten in grasland. Sommige boeren hebben de veredeling uitgebreid. De toename van de produktieomvang per bedrijf en per man verloopt door het trage tempo waarmee de hoeveelheid aangewende arbeid verminderd wordt langzamer dan in andere gebieden.

We verwachten dat de belangstelling van buiten de landbouw voor het

gebied zal blijven toenemen. Deze zal tot uiting komen in de aanwezigheid van kampeerders en eigenaren van tweede woningen. Voorts zullen in sommige delen van het ruilverkavelingsgebied beperkingen ten aanzien van het agrarisch grondgebruik opgelegd worden: het dal van de Reest heeft immers een unieke betekenis.

Van de kant van de boeren zal het streven gericht blijven op vergroting van de produktieomvang en verbetering van de efficiëntie van de bedrijfsvoering. De verzorging van het landschap is een nevenprodukt van deze agrarische bedrijfsvoering. Om efficiënt en met minder risico te kunnen werken zou de ontwatering plaatselijk verbeterd moeten worden. Dit is vooral van belang voor enkele akkerbouwers. Het belang van een verbetering van de ontwatering moet echter ook voor de veehouders niet onderschat worden. De ontsluiting van boerderijen en kavels is in veel gevallen slecht. De verkaveling is op een aantal bedrijven redelijk. Het eigenlijke Westerhuizingerveld is een relatief nieuw gebied en de verkaveling is er bevredigend doch in de rest van het gebied en met name in Weemerveld en in de Maten kan veel verbeterd worden. In het verleden is het aantal melkkoeien flink toegenomen en de verwachting is dat dit ook in de komende periode het geval zal zijn. Moderne melksystemen kunnen pas efficiënt gebruikt worden wanneer het melkvee het hele jaar op stal gemolken kan worden. Daarvoor is een betere verkaveling nodig. De bedrijfsgebouwen zijn in veel gevallen niet aangepast en uitbreiding van de veestapel zal vaak vereisen dat nieuwe stallen gebouwd worden, waarin het vee tevens op een efficiëntere manier verzorgd kan worden. Voorts verwachten we dat de bedrijfsoppervlakte geleidelijk zal toenemen, doordat er grond vrijkomt bij de opheffing van bedrijven. Op deze grotere bedrijven zal de grond op een efficiëntere manier bewerkt moeten kunnen worden. Ten slotte verwachten we dat er bedrijfsgebouwen voor de veredelingsproduktie geplaatst zullen worden.

De boeren zullen in een aantal gevallen genoodzaakt zijn het land anders in te delen, te bewerken en in te richten dan vanuit landschappelijk en natuurwetenschappelijk oogpunt gewenst is. Een ruilverkaveling zou er zeker toe bij kunnen dragen een combinatie van een meer welvarende landbouw en een aantrekkelijk landschap te verwezenlijken.

BIJLAGE 1

De onderverdeling in beroepsgroepen door het LEI gemaakt is als volgt:

A-bedrijf	: het bedrijfshoofd is landbouwer of tuinder
B-bedrijf	: het bedrijfshoofd is landbouwer of tuinder maar heeft een nevenberoep buiten de landbouw
C-bedrijf	: het bedrijfshoofd heeft zijn hoofdberoep buiten de landbouw en oefent de landbouw uit als nevenberoep
D-bedrijf	: het bedrijfshoofd is rustend of rentenierend
S-bedrijf	: speciale bedrijven

BIJLAGE 2

Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen van de toegevoegde waarde in de verschillende produktierichtingen. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de netto-toegevoegde waarde op basis van factorkosten bij een moderne bedrijfsvoering volgens berekeningen van het LEI in 1968. De netto-toegevoegde waarde is gelijkgesteld aan de waarde van de prestatie van arbeid, kapitaal en grond, die per eenheid (ha, dier) benodigd zijn. Dat wil zeggen dat de arbeid is uitgerekend tegen de in 1968 geldende arbeidskosten (CAO-loon inclusief sociale lasten), dat de rente over het geïnvesteerde vermogen is ingerekend tegen een rentevoet van 6% en dat voor de grond de nettopacht in rekening is gebracht. Een bedrag van f 20 000,- is vervolgens gelijkgesteld aan 100 eenheden. Voor deze eenheden is de naam sbe gekozen.

Voornaamste gewassen sbe per ha

Granen	3,0
Pootaardappelen	9,0
Consumptieaardappelen	5,5
Fabrieksaardappelen	5,5
Suikerbieten	6,5
Voederbieten	6,5
Grasland	1,0

Veehouderij	sbe per dier		sbe per dier
Kalveren	0,7	Mestvarkens	0,16
Jongvee	0,7	Opfokzeugen	0,16
Melkkoeien	2,5	Fokzeugen	1,60
Mestvee	0,8	Hennen	0,02
Mestkalveren	0,4	Slachtkuikens (1 000)	4,00

BIJLAGE 3

Landbouwbedrijven naar productieomvang en oppervlakte grond

1965	Aantal bedr.	Oppervlakte vlakte	Aantal sbe	Gem. sbe	% bedr. cum.		% grond	% sbe
< 40 sbe	30	176,22	973,09	32,4	13,6	13,6	6,2	5,9
40 - 50 sbe	28	222,19	1 285,06	45,8	12,7	26,3	7,8	7,8
50 - 60 sbe	38	345,20	2 077,95	54,6	17,4	43,7	12,1	12,7
60 - 70 sbe	28	282,47	1 805,93	64,4	12,7	56,4	9,9	11,0
70 - 80 sbe	26	328,81	1 960,79	75,4	11,8	68,2	11,5	11,9
80 - 100 sbe	25	387,37	2 212,33	88,5	11,4	79,6	13,6	13,6
100 - 120 sbe	19	320,80	2 056,63	108,2	8,6	88,2	11,2	12,5
120 - 140 sbe	14	320,27	1 806,96	129,1	6,4	94,6	11,2	11,0
140 - 180 sbe	4	137,25	622,35	155,5	1,8	96,4	4,8	3,8
180 en meer	8	333,23	1 618,76	202,3	3,6	100,0	11,7	9,8
Totaal	220	2 853,81	16 419,85	74,6	100,0		100,0	100,0

1970								
< 40 sbe	17	106,74	532,44	31,3	8,5	8,5	3,8	2,8
40 - 50 sbe	15	109,49	685,06	45,7	7,5	16,0	3,9	3,7
50 - 60 sbe	21	177,92	1 161,37	55,3	10,4	26,4	6,3	6,2
60 - 70 sbe	22	224,08	1 409,01	64,0	10,9	37,3	8,0	7,5
70 - 80 sbe	27	279,26	1 997,92	74,0	13,4	50,7	10,0	10,6
80 - 100 sbe	26	328,54	2 348,31	90,3	12,9	63,6	11,7	12,5
100 - 120 sbe	29	464,42	3 162,11	109,0	14,4	78,0	16,6	16,9
120 - 140 sbe	14	287,90	1 788,91	127,8	7,0	85,0	10,3	9,5
140 - 180 sbe	16	397,88	2 465,82	154,1	8,0	93,0	14,2	13,1
180 en meer	14	428,21	3 209,13	229,2	7,0	100,0	15,2	17,2
Totaal	201	2 804,94	18 760,08	93,3	100,0		100,0	100,0

1985								
< 80 sbe	9	64	558	62	7,50	7,50	2,4	2,4
80 - 100 sbe	11	111	990	90	9,25	16,75	4,2	4,2
100 - 120 sbe	12	148	1 320	110	9,50	26,25	5,6	5,6
120 - 140 sbe	13	191	1 690	130	10,75	37,00	7,2	7,2
140 - 180 sbe	25	453	4 000	160	20,00	57,00	17,1	17,1
180 - 220 sbe	18	408	3 600	200	14,75	71,75	15,4	15,4
220 - 260 sbe	11	294	2 585	235	8,50	80,25	11,1	11,1
260 - 300 sbe	8	252	2 200	275	6,50	86,75	9,5	9,5
300 - 400 sbe	10	384	3 375	337,5	8,00	94,75	14,5	14,5
400 en meer	7	345	3 020	431	5,25	100,00	13,0	13,0
Totaal	124	2 650	23 338	188,2	100,0		100,0	100,0

Lijst van geraadpleegde literatuur

- Bedrijfsuitkomsten in de landbouw. Boekjaren 1966/67 t/m 1969/70, LEI
- Nota inzake de ontwikkeling van de arbeidsreserve in de zestiger jaren in Noord-Oost Overijssel (Rayon Hardenberg) en Noord-West Overijssel (Rayon Steenwijk) ETIO, juni 1971
- Ruinerwold-Koekange. Sociaal-economische verkenning van een ruilverkavelingsgebied in Zuid-West-Drenthe
- Nota inzake de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen per belastingplichtige in de provincie Overijssel en haar onderdelen ETIO, juni 1971
- Landbouw-Economisch Bericht 1972, LEI
- "De landbouw in Overijssel - blik in het verleden - zicht op de toekomst." Provinciale Raad voor bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Overijssel, dec. 1970
- Gemeente Avereest. Bestemmingsplan Buitengebied. Ontwerp mei 1971
- Gemeente Staphorst. Bestemmingsplan Buitengebied
- Dedemsvaart. Sociaal- en bedrijfseconomische verkenning van een ruilverkaveling in het zand- en veengebied van Overijssel, LEI 1969
- Streekplan Noord-Oost-Overijssel, Zwolle 1965
- Sociale kaart van de gemeente Avereest. Een schets van de plaatselijke situatie, Zwolle 1970. Stichting Overijssels Opbouworgaan
- Streekplan Noord-West-Overijssel, Zwolle 1968. Provinciale Staten Overijssel
- Interimrapport Reconstructie Veenkoloniën 1972
- Streekplan IJssel-Vecht Delta, Zwolle 1965
- "Sociografie van een gesloten gemeenschap", Meppel 1947
- "IJssel-Vechtdelta in perspectief", ETIO 1969
- "De bedrijfsopvolgingssituatie in 1971". Provinciale Raad voor de bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Overijssel, 1971

